

พระพุทธรูปในวัด ซึ่งอาจจะอยู่ห่างออกไป (สักไม่กี่กิโลเมตร) ในบ้านเรือนของชาวบ้านที่เราไปเยี่ยมที่เมืองปุนาคา จะมีห้องพระเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ (ทุกครอบครัวมีห้องนี้) แต่ละครอบครัวจะส่งลูกชายไปบวชเรียนในวัดตั้งแต่เล็ก ๆ อย่างน้อยหนึ่งคน พอถึงอายุ 20 ก็ให้ตัดสินใจว่าจะบวชต่อหรือสึก เพราะถ้าบวชต่อก็ต้องบวชตลอดชีวิต

ตามที่สาธารณะ ริมนน แม้แต่หน้าโรงแรมที่เราพัก จะมีกงล้อมนตรา(ซึ่งเขียนภาษาสันสกฤตว่า โอม มณี ปัทเม หุม) ซึ่งคนใจบุญสร้างไว้ให้คนผ่านทางแวะมาหมุน นัยว่าการหมุนกงล้อนี้ก็เหมือนการสวดมนต์ประเภทหนึ่ง ตามถนนหนทางเราอาจจะพบชาวบ้านเดินนับลูกประคำสวดมนต์ ระหว่างที่ไปทำธุระโน่นนี่

บนภูเขาสูงจะมีธงมนตราแขวนไว้ทุกหนแห่ง ผู้รับบอกว่าธงเหล่านี้จะมีคนเปลี่ยนตลอดเวลาถ้าต้องการทำบุญ โดยไปซื้อธงในท้องตลาดมาให้พระทำพิธีก่อนนำมาแขวนแทนพื้นที่ยุ่กร่อนไป การแขวนธงมนตราเหล่านี้ก็คงจะมีนัยเกี่ยวกับการหมุนวงล้อ คือต้องการให้เกิดการสิ้นสะเทือน(แพร่กระจายไปตามสายลม) ของมนตรา ของการทำความดี ซึ่งจะคุ้มครองทุก ๆ คนให้ร่มเย็นเป็นสุข

รัฐบาลภูฏานให้การสนับสนุนศาสนาจักรในความหมายที่แท้จริง คือจ่ายเงินเดือนให้พระเณรทุกรูป สอบถามที่วัดแห่งหนึ่งทราบว่ามียัตตราตั้งแต่ประมาณ 800 บาท ไปจนถึงกว่า 30,000 บาทสำหรับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ คุณมินดูบโกัดคนเก่งของเราถามว่าพระไทยมีเครื่องบอกยศบอกตำแหน่งไหม บอกเขาว่าไม่มี พระของเขานั้นมีเครื่องบอกยศตำแหน่งชัดเจน

การท่องเที่ยวภูฏานเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สิ่งที่เราไปเยี่ยมชมมากที่สุดในครั้งนี้คือวัดวาอารามต่างๆ ซึ่งเรียกว่า ซอง(Dzong) แต่ละ

ของจะมีอายุเก่าแก่หลายร้อยปี แต่ยังมีการใช้ประโยชน์อยู่ ความจริงจะเรียกว่าวัดจะไม่ตรงความหมายนัก เพราะของทุกแห่งจะใช้ประโยชน์สองสามอย่างด้วยกัน คือเป็นวัดที่พระพำนักอยู่ อีกฟากหนึ่งจะเป็นสำนักงานของหน่วยราชการต่างๆ ตาชีโชซอง(Tachicho Dzong) ในเมืองหลวงทิมพูก็เป็นทำเนียบรัฐบาล สำนักพระราชวัง ห้องประชุมสภาแห่งชาติ และพระอารามหลวงที่พระสังฆราชประทับในช่วงฤดูร้อน

ของในเมืองอื่น ๆ ก็เป็นศาลากลางจังหวัด (กฎเกณฑ์แบ่งการปกครองออกเป็นเขตหรือdistrict ทั้งประเทศมี 20 เขต อาจพอเทียบได้กับจังหวัดของเรา) เป็นวัดใหญ่ของเมือง สมัยกว่า 400 ปี ก่อนที่จะมีการรวบรวมประเทศเป็นปึกแผ่นนั้น ของคือป้อมปราการที่จะใช้บัญชาการรบหรือตรวจตราผู้รุกราน

เล่าเรื่องของมายืดยาวก็เพื่อจะบอกว่า ไม่เพียงในวิถีชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ในการบริหารบ้านเมืองก็มีการผูกโครงสร้างเข้าแนบแน่นกับศาสนา การกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นความร่มเย็นเป็นสุข ผู้นำประเทศก็ระบอบอย่างชัดเจนว่ามีรากฐานมาจากทางสายกลางของศาสนาพุทธ

ดูงานครั้งนี้เรามีโอกาสไปเยี่ยมชมโรงเรียนประถมรินปุง (Rinpung) ในเมืองพาโร (Paro) ซึ่งมีนักเรียนกว่า 540 คน พูดคุยกับครูใหญ่จนถึงเวลาเลิกเรียนตอนเย็น ก่อนกลับบ้านเด็ก ๆ จะมานั่งเรียงแถวกันหน้าห้องสวดมนต์ ก่อนกลับบ้าน เหมือนบรรยากาศโรงเรียนไทยเมื่อสี่สิบปีก่อน

ช่วงที่เราอยู่เมืองหลวงทิมพูได้ไปเยี่ยมชมหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดนี้มีหนังสือเล่มใหญ่ที่สุดในโลก (บันทึกในกินเนสส์บุ๊ค) แต่มีหนังสืออื่นๆ ไม่มากนัก หนังสือที่กินพื้นที่ทุกชั้นของห้องสมุดมากที่สุดคือพระไตรปิฎกเวอร์ชันต่าง ๆ มากมายมหาศาล

อาหารประจำส่วนใหญ่ของภูฏานมีส่วนประกอบของข้าว (ซึ่งเมล็ดสั้นกว่าของเรา) และผัก มีเนื้อน้อยมาก ว่ากันว่าประเทศนี้ไม่มีโรงฆ่าสัตว์ คนขายเนื้อส่วนใหญ่มาจากอินเดีย แต่ในตลาดสดที่เมืองทิมพู มีร้านขายเนื้อ ทั้งเนื้อวัวและเนื้อจามรี ร้านขายปลาเกือบไม่มีเลย ปลาที่เห็นเป็นปลาแห้ง ทำทางไม่น่ากินอย่างยิ่ง ว่ากันว่ามาจากอินเดีย

ภูฏานเป็นประเทศที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลถึง 1,000-4,000 เมตร (กรุงเทพฯอยู่ที่ระดับ 0) แต่ทุกหนแห่งที่เราไป มีแม่น้ำลำธารสายเล็กสายน้อยทุกหนแห่ง บ้านบนภูเขาสูงลิบใช้น้ำจากน้ำพุ (spring คงหมายถึงตาน้ำด้วย) แม่น้ำสายใหญ่เป็นน้ำจากการที่หิมะละลายจากเทือกเขาหิมาลัย สิ่งที่เราไม่เห็นคือ ไม่มีคนทอดแห หาปลา ไม่มีใครตกไซ้ ตกปลา คุณมินดูบบอกว่าประเทศนี้ไม่มีชาวประมงและมีกฎหมายห้ามจับปลาทุกหนแห่ง คนส่วนใหญ่ไม่กินปลา คนแต่คนแก่เชื่อว่าปลาคือสัตว์ที่จะนำวิญญาณคนตายไปสู่แดนสุขาวดี เพราะเมื่อเผาศพแล้วจะมีการโปรยธำถาลลงแม่น้ำ คนแก่จึงไม่กินปลาเลย

ผมถามคุณมินดูบว่าทำไมจึงมีกฎหมายห้ามจับปลา เขาบอกสั้นๆว่า “เราเป็นชาวพุทธ” สั้นและได้ใจความตามข้อ 1 และนักพัฒนาที่ไม่มี ความจำเป็นต้องจัดตั้งกลุ่มชาวประมงหรือส่งเสริมกิจกรรมวังมัจฉา เพราะทั้งประเทศคือวังมัจฉาที่ปลามีความสุขตลอดเวลา

ศาสนาพุทธคือรากฐานของชีวิต สังคม การพัฒนาและทุกมิติของชีวิตในภูฏาน

ตัวชี้วัดความสุขอยู่ที่ไหน? (หรือไม่มี)

จุดหมายสำคัญของการเดินทางไปศึกษาภูฏานครั้งนี้ของคณะเรา ซึ่งประสานงานโดยศูนย์คุณธรรม คือการดูเรื่องตัวชี้วัดความสุข (GNH: Gross

National Happiness) ซึ่งอดีตพระราชอาธิบดีของภูฏานประกาศเป็นแนวนโยบายแห่งชาติมากกว่า 30 ปีแล้ว

ช่วงแรกของการศึกษาดูงานเป็นการเดินทางเยี่ยมชมบ้านเมือง วัตวาอาราม พบปะสนทนากับผู้คนเพื่อให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตของคนภูฏาน วันเกือบสุดท้ายจึงมีการสัมมนากับนักวิชาการและข้าราชการระดับสูงของประเทศที่ศูนย์ภูฏานศึกษา (Center for Bhutan Studies) การได้พบปะกับครูและข้าราชการต่าง ๆ นั้นเราพบว่าทุกคนเข้าใจแนวความคิดเรื่องนี้ชัดเจน มีการบรรจุเรื่องนี้ไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ (ประกาศใช้ปี 2551) ในส่วนที่ว่าด้วยแนวนโยบายของรัฐ ว่ารัฐจะต้องทำหน้าที่ส่งเสริมเรื่อง GNH และบรรจุไว้ในแบบเรียนของนักเรียนมัธยมในบทที่ว่าด้วย “เป้าหมายแห่งชาติ” (National goals) ด้วย

แต่ในเรื่องตัวชี้วัดความสุขนั้นดูจะยังไม่ชัดเจนนักว่าจะวัดกันอย่างไร การสัมมนาที่ศูนย์ภูฏานศึกษาก็ไม่ได้ความชัดเจนว่านักวิชาการที่นั่นจะวัดเรื่องนี้อย่างไร ในส่วนของเรา ดร.นพดล กรรณิกา ผู้อำนวยการสำนักวิจัยเอแบคโพลส์ที่ร่วมเดินทางไปด้วย และได้เริ่มสำรวจความสุขของคนไทยทุกเดือนมาตั้งแต่ปี 2549 ก็ได้เสนอตัวอย่างและได้กลายเป็นประเด็นที่จะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นความเห็นกันต่อไประหว่างนักวิชาการไทยและภูฏาน

แต่เรื่องตัวชี้วัดความสุขนี้มีข้อถกเถียงที่น่าสนใจหลายประการด้วยกัน

ในช่วงสรุปผลการดูงานประจำวันคืนสุดท้ายที่เมืองพาโร เราคุยเรื่องนี้กัน และมีความคิดว่า แนวคิดเรื่อง GNH นั้นเป็นคล้าย ๆ ฆงนำหรือยุทธศาสตร์ของภูฏาน หรือแม้แต่เอเชียที่จะประกาศออกไปยังนักพัฒนานักวิชาการตะวันตกที่ชอบเอาไม่บรรทัดของตนเอง (เช่น GDP และอื่นๆ) ไปเที่ยวตรวจวัดคนโน้นคนนี้ (ซึ่งผลการตรวจวัดที่ออกมาประเทศตะวันตกมักจะชอบได้ที่หนึ่งเสมอ)

แนวของภูฏานจึงไม่ใช่ไล่ตามไม้บรรทัดที่ตะวันตกวางไว้ แต่ถามกลับไปได้ว่าไม้บรรทัดที่ชื่อ GDP นั้นเอามาวัดการพัฒนาประเทศ วัดการพัฒนาคน ได้จริงหรือ ? อะไรเล่าคือเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ความมั่งคั่งของสินค้า เงินตราหรือความสุขของประชาชนกันแน่? แม้ว่าภูฏานจะประกาศแนวนโยบายแห่งชาติว่าเป็น GNH แต่ไม่ได้หมายความว่าภูฏานจะไม่เก็บตัวเลขเรื่อง GDP ภูฏานมีตัวเลขเรื่องนี้และเป็นไปตามคาดหมายว่าอยู่ท้าย ๆ เมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ (รายได้ต่อหัวอยู่ลำดับที่ 117 ของโลก ในปี 2548)

สาระสำคัญของ GNH จึงเป็นการตั้งคำถามว่าไม้บรรทัดการพัฒนาของตะวันตกนั้นใช้ได้จริงหรือ? และคงเป็นแรงผลักดันให้มีการคิดค้นตัวชี้วัดการพัฒนาประเทศใหม่ ๆ ขึ้นมาหลายแบบในระยะหลายปีที่ผ่านมา และพบว่าเมื่อเปลี่ยนตัวชี้วัด ลำดับที่ของประเทศต่างๆ ในโลกก็เปลี่ยนไปด้วย เช่น ถ้าใช้ตัวชี้วัดว่าด้วยความมั่งคั่งของทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงเหลืออยู่ ประเทศที่อยู่ลำดับต้น ๆ ก็คือประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ ไม่ใช่ประเทศร่ำรวยเงินทอง

คุณกามา อูระ (Kama Ura) ผู้อำนวยการศูนย์ภูฏานศึกษา เคยมาบรรยายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเรื่อง GNH เมื่อเดือนมีนาคม 2549 ที่ผ่านมานี้ ชี้ให้เห็นจุดบกพร่องอันร้ายแรงของการชี้วัดการพัฒนาด้วย GDP ไว้หลายประการ สรุปและขยายความได้ดังนี้

- วัดกันแต่เชิงปริมาณ ไม่วัดคุณภาพ คือบอกว่ามีเงินเท่านั้นเท่านั้น แต่บอกไม่ได้ว่าการมีเงินเท่านั้นเท่านั้นทำให้คนอยู่เย็นเป็นสุขหรือเปล่า

- การทำให้คนในประเทศทำงานหนัก เครียด หาเงินกันเป็นบ้า เป็นหลัง ถือว่าทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศเพิ่ม แต่การทำงานหนัก เครียด ไม่มีเวลาพักผ่อน (ที่สร้างมูลค่าGDP)นั้น ทำให้คนมีความสุขหรือเปล่า
- ไม่ให้คุณค่ากับงานที่สำคัญยิ่งของสังคม แต่ไม่อาจคำนวณออกมาเป็นตัวเงินได้ เช่น การเลี้ยงลูกของแม่บ้านทั่วโลก การทำงานบ้าน การทำงานอาสาสมัครของคนทั่วโลก
- มีเงินเยอะ แต่การจัดสรรปันส่วนไม่เที่ยมกันอย่างมาก ช่องว่างระหว่างคนรวยคนจนสูงลิ่ว
- มีการพัฒนาเศรษฐกิจ มีเงินเยอะ แต่ไม่มีการคิดความเสียหายด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำลายสังคมในระยะยาว

คุณกามา อูระ ฟันธงลงไปว่าการวัดความก้าวหน้าด้วย GDP นั้น ทำให้สังคมเข้าใจผิดหลายอย่างเช่น การมีอาชญากรรม คนเจ็บป่วยมาก มลภาวะเยอะ ล้วนแล้วแต่ทำให้เศรษฐกิจโต (เพราะมีการลงทุนแก้ปัญหา) ทั้ง ๆ ที่เป็นการทำลายสังคม, GDP ยังคงเติบโต (ประเทศรวยยังคงได้ที่หนึ่งในการจัดอันดับ) ทั้ง ๆ ที่มีจำนวนคนจนเพิ่มและช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนกว้างขวาง

การที่คนทำงานหนัก ไม่มีเวลาวาง ถือว่าทำให้เศรษฐกิจโต ทั้งๆที่การทำงานหนักทำให้คนมีความสุข เกิดโรคภัยไข้เจ็บ อุบัติเหตุมากขึ้น ไม่มีเวลาอยู่กับครอบครัว ไม่มีเวลาให้กับชุมชนสังคม ทำให้ชุมชนอ่อนแอ (การมีเวลาวางไม่ถูกนับเป็นการเพิ่มผลผลิต) การที่คนพึ่งพิงน้ำขวดมากขึ้น ถือว่ามีการพัฒนาเศรษฐกิจ (เพราะธุรกิจขายน้ำเติบโต) การที่ประชาชนมีน้ำสะอาดดื่มในชุมชนโดยไม่ซื้อน้ำขวด ไม่ถือว่าเป็นความก้าวหน้าของการนับตัวเลขแบบ GDP

จากจุดอ่อนของวิธีคิดแบบเดิมที่คิดแต่เรื่องเงิน คุณกามา อูระ เสนอว่า เราต้องคิดเรื่องทุนของประเทศกันใหม่ คือแทนที่จะคิดเพียงทุนที่เป็นเงิน เราต้องคิดว่าทุนของสังคมมีอยู่ 5 ประการคือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์และทุนทางสิ่งแวดล้อม นัยที่แฝงไว้ก็คือ เราต้องรักษาทุนทั้งหมดนี้ไว้ ไม่ใช่รักษาทุนเงินตรา ปล่อยให้การพัฒนาเศรษฐกิจทำลายทุนทุกอย่างของสังคมไปหมดดังที่เราทำกันอยู่ทั่วโลกในขณะนี้

.....

อานิสงค์ของการที่ภูฏานประกาศ GNH คือการทำให้คนทั้งโลกถูกคิดขึ้นมาว่า แนวคิดการชี้วัดการพัฒนาแบบเศรษฐศาสตร์ตะวันตกที่ใช้กันมายาวนานเพียงอย่างเดียว นั้น น่าจะผิด ต้องมีทางเลือกอื่น ๆ มาเสริมหรือแม้แต่อาจจะต้องยกเลิกในอนาคตก็เป็นได้

การค้นหาและพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประเทศเรา ภูฏานและประเทศอื่น ๆ ในโลกคงดำเนินต่อไป แต่มีหลายคำถามให้คิดต่อ

คำถามแรก ถามว่าความสุขวัดได้จริงหรือไม่? คำถามต่อไปว่าเมื่อคนบอกว่าเขามีความสุขนั้น แต่ละคนคิดเหมือนกันหรือไม่? คนมีความสุขในอิหร่านเหมือนคนมีความสุขในอังกฤษหรือไม่? คนเราในแต่ละประเทศนึกถึงอะไรก่อนที่จะตอบคำถามเรื่องนี้ ถ้ามีคนละเรื่อง แสดงว่าเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเรื่องนี้ไม่มีความเที่ยงตรง(Reliable) ใช่ไหม

คำถามต่อไปถามว่าเมื่อคนเราพูดถึงความสุขของเขา เขาหมายถึงความพึงพอใจหรือไม่? ถ้าหมายถึงอย่างนั้น ความพึงพอใจคือความสุขหรือไม่? ถ้าใช่ ความพึงพอใจในชีวิตของคนแต่ละประเทศเหมือนกันหรือไม่? มันเกี่ยวข้องกับความสุขที่ตรงไหนสักอย่างไหม? ถ้าเกี่ยว ความพอเพียงของแต่ละประเทศเหมือนกันไหม?

ถ้าคนประเทศหนึ่งมีความพึงพอใจที่จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ยังเป็นป่าดงพงไพร ในขณะที่อีกประเทศหนึ่งพอใจที่จะอยู่ในป่าคอนกรีต เราจะเทียบเคียงคนสองประเทศนี้ได้อย่างไร เราจะเทียบเทียบความสุขของคนต่างศาสนา ต่างความเชื่อ ต่างเผ่าพันธุ์ กันได้อย่างไร? ถ้าบางประเทศที่มีการทำให้ประเทศทันสมัยทางด้านวัตถุอย่างมาก จนคนคิดว่าการบริโภคมากที่สุดคือมีความสุขที่สุด เราจะเทียบคนประเทศนี้กับประเทศที่ด้อยด้านวัตถุ (อย่างภูฏาน) แต่คนมีความสุขอย่างไร ?

ผู้มีความลุ่มลึกทางศาสนธรรมเคยให้ความเห็นว่า เมื่อคุณตอบว่าคุณ “มีความสุข” นั้น มันหาใช่ปัจจุบันไม่ เพราะคุณกำลังพูดถึง “ความสุข” ที่เพิ่งผ่านไปต่างหาก คุณกำลังพูดถึงอดีต ไม่ใช่ปัจจุบัน บางท่านบอกอีกว่า ความสุขนั้นไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเอง แต่เป็นผลพลอยได้ (by product) ของสิ่งอื่น ซึ่ง “สิ่งอื่น” ที่ว่านั้นก็ทำให้ค้นปรัชญาถกเถียงกันไปได้อีกหลายร้อยปีว่าหมายถึงอะไรบ้าง

ถ้าความสุขเป็นสิ่งที่วัดไม่ได้หรือเป็นผลพลอยได้ของบางสิ่งบางอย่าง การตามหาตัวชี้วัดความสุข โยใช้การไล่ล่าหาเงาอยู่หรือ?

การพัฒนาตัวชี้วัดความสุขจึงคงต้องเชื่อมโยง (หรือแม้แต่ยกร้างกันใหม่) กับตัวชี้วัดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและมีการพัฒนานันหลายหน่วยงาน เช่น ตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุข (Well - being index) ตัวชี้วัดเมืองน่าอยู่ (Healthy city indicator) ตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็ง ฯลฯ

แต่แม้ว่าชาวภูฏาน นักวิชาการภูฏานจะบอกเราได้ไม่ชัดว่าจะวัดความสุขได้อย่างไร? แต่ผู้คนทุกระดับที่เราพบ ตั้งแต่ชาวนาที่เมืองเก่าแก่ ปูนาคา คนขับรถ คนขายสินค้าที่ระลึก พระเณร คนมีฐานะที่ยังธนูอยู่ข้างวัง ดีโพรราชอง ฯลฯ ในภูฏานนั้นดูท่าทาง “มีความสุข” ดีอยู่ คนขายของในร้านค้ายัมแย้มแจ่มใส ไม่รบเร้าให้เราซื้ออะไร เราดูของมากมายหลายรอบ

หลายคนแล้วไม่ซื้อก็ไม่ว่าอะไร ไม่มีท่าทางหยามเหยียดเคืองแค้นเหมือนหลายร้านขายของที่ระลึกในบ้านเรา

ตอนไปเยี่ยมหมู่บ้านที่ปูนาคา คณะเราพยายามถามว่าในหมู่บ้านมีปัญหาอะไรบ้าง ชาวบ้านตอบว่าก็ไม่มีปัญหาอะไร (นี่) ถ้าไม่ใช่เพราะแปลกันไม่เข้าใจคำถาม ก็แสดงว่าพวกเราเองนั่นแหละที่ “มีปัญหา” เพราะบทบาทหน้าที่ของนักพัฒนาชุมชนทั่วโลก ก็คือการไปพัฒนาคนอื่น การไปพัฒนา ไปแก้ปัญหาให้เขา มันต้องมีปัญหามาก่อน ถ้าไม่มีปัญหานักพัฒนาก็ตงงานกันทั่วโลก

แต่ “ปัญหา” นั้น มันไม่ใช่ความจริงแบบสมบูรณ์ (Absolute) คือไม่ใช่ทุกคนจะเห็นเหมือนกันหมดเหมือนวัวควายไร่นา อันวัวควายไร่นานั้น ทุกคนที่เห็นไม่ว่าจะเป็นชาวนา ข้าราชการ โบรกเกอร์ในตลาดหุ้น นักกีฬา โปรแกรมนเมอร์ และพระมหากษัตริย์ต่างลงความเห็นว่าเป็นวัวควายไร่นาเหมือนกันแน่ ไม่เป็นอื่น แต่ปัญหาสังคม ปัญหาชุมชนนี้ไม่ใช่ สิ่งที่ชาวนาเห็นว่าเป็นปัญหากับสิ่งที่นักพัฒนาเห็นว่าเป็นปัญหามักจะไม่ตรงกัน

นักพัฒนาเห็นว่าการไม่มีส้วมเป็นปัญหา แต่ชาวนาว่าไม่ใช่ปัญหา ถ้าทำตามป่าตามทุ่งก็ได้ อย่างนี้ตัวนักพัฒนาเองนั่นแหละที่เป็นปัญหา การใช้การไม่มีส้วมไม่ ยกเว้นว่าการไม่มีส้วมทำให้เกิดโรคระบาดร้ายแรงคนตายเรือนพันเรือนหมื่น นักพัฒนาบางคนบอกว่าการที่ชาวบ้านมีบ้านหลังคามุงจากมีปัญหา เพราะบ้านเรือนไม่มั่นคงแข็งแรง แต่ชาวนาบอกว่าบ้านมุงจากนั้นสบายดี ไม้ร้อน ไม้ต้องใช้พัดลม ไม้ต้องติดแอร์และหาวัสดุก่อสร้างได้ในท้องถิ่นทุกอย่าง อย่างนี้ก็แสดงว่านักพัฒนามีปัญหา นักพัฒนาบอกว่าการทำเกษตรของชาวบ้านไม่ทันสมัย ยังใช้วัวควายไถนา ไม้ใส่ปุ๋ยเคมี ไม้ใช้เมล็ดพืชพันธุ์ต่างประเทศ ชาวนาบอกว่าใช้วัวควาย และปุ๋ยอินทรีย์ประหยัดต้นทุนการผลิตต่ำ ฟังตนเอง ไม้ต้องฟังภายนอก นี่ก็เป็นปัญหาของ

นักพัฒนาเพราะยึดติดกับศาสนาที่ชื่อ “ตันสมัย” แบบไม่ลืมหูลืมตาและไม่เคยทำนามาก่อน

ผู้เขียนทำงานเกี่ยวข้องกับพัฒนาชุมชนมากกว่าสองทศวรรษ พบความจริงสำคัญอันหนึ่งว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ปัญหา” ที่เราลงทุนลงแรงแก้กันแทบเป็นแทบตาย จนต้องมีแผนพัฒนามาแล้ว 9 ฉบับนั้น ส่วนใหญ่เป็นปัญหาของนักพัฒนา ไม่ใช่ปัญหาของชาวบ้าน เรามัวแต่ไปแก้สิ่งที่นักพัฒนาเห็นว่าเป็นปัญหา เลยไม่ได้แก้สิ่งที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นปัญหา ทั้ง ๆ ที่พัฒนาประเทศมาเกือบ 50 ปี ที่น่าตกใจคือ “ปัญหา” ในชุมชนจำนวนมาก มหาศาลทุกวันนี้ล้วนเกิดมาจากกิจกรรมที่คนภายนอกไปส่งเสริมให้ชาวบ้านทำ หรือพัฒนาเพื่อที่จะแก้ปัญหามุมชน (ในสายตาของเขา) ทั้งสิ้น

ชาวไร่ชาวนาล้มละลายเพราะต้นทุนการผลิตสูง เนื่องจากการส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่ที่ต้องพึ่งนายทุนตลอดกระบวนการผลิต ชาวประมงพื้นบ้านล้มละลาย เพราะการส่งเสริมให้เรือขนาดใหญ่ของนายทุนจับปลาแบบล้างผลาญเพื่อส่งออกสินค้าอาหารทะเล โรคภัยไข้เจ็บร้ายแรงของชาวบ้านในชนบทเพิ่มมากขึ้น เพราะการส่งเสริมการเกษตรเคมี ฯลฯ

กฎานจะก้าวผ่านความเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไร?

กฎานเป็นแหล่งท่องเที่ยวในฝันของคนทั่วโลก (รวมทั้งคนไทย หลังปรากฏการณ์จิมมี ฟิเวอร์) แต่น้อยคนจะได้ไปเพราะค่าใช้จ่ายการเดินทางไปประเทศนั้น (ไม่รวมค่าเดินทางไปถึง) คิดวันละ 200 ดอลลาร์ (ประมาณเกือบ 8,000 บาทต่อวัน) ซึ่งจะเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับที่พัก อาหาร เดินทางในประเทศ ค่าคนนำเที่ยว(บังคับให้ต้องมี) ว่ากันว่าร้อยละ 30 เข้ารัฐ ถ้าเทียบกับเนปาลที่อยู่ติดกันแล้ว ค่าใช้จ่ายไปประเทศหลังนี้อาจจะถูกกว่าครึ่งหนึ่ง

ผู้เขียนคิดว่านี่เป็นความชาญฉลาดของรัฐบาลภูฏาน เพราะค่าใช้จ่ายที่สูงจะเป็นการจำกัดจำนวนคนที่จะไปเที่ยวทันทีจำนวนมาก นอกจากนี้รัฐบาลยังมีมาตรฐานเสริมอื่น ๆ อีกคือ จำกัดคนที่เข้าไปเที่ยวในปีหนึ่ง ๆ ไว้ อย่างเช่นปี 2549 บริษัททัวร์ที่คุ้นเคยกับการนำเที่ยวประเทศนี้ ตีบอกว่าเขาจำกัดไว้ที่ไม่เกิน 13,000 คนเท่านั้น หมายเลขวีซ่าของพวกเราในเดือนสิงหาคมอยู่ที่เกือบ 9,000 ประเทศที่มีประชากรกว่า 600,000 คน จำกัดนักท่องเที่ยวไว้ที่ 13,000 คน ทำให้เขาสามารถควบคุมผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวได้อย่างดี อย่างน้อยก็ดีกว่าประเทศไทย

ผู้เขียนอยู่ที่ภูเก็ต การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประมาณการว่าจะมีนักท่องเที่ยวไปภูเก็ตในปี 2549 ประมาณ 4.8 ล้านคน ในขณะที่ภูเก็ตมีประชากรตามทะเบียนเพียงประมาณ 300,000 คน รวมคนต่างถิ่นอีกน่าจะประมาณ 500,000 คน อัตราส่วนของนักท่องเที่ยวต่อคนท้องถิ่นในภูเก็ตจึงเป็นประมาณ 10 : 1 ในขณะที่อัตราส่วนของนักท่องเที่ยวต่อประชากรภูฏานอยู่ที่ 0.2 : 1 เท่านั้น อัตราส่วนของนักท่องเที่ยวต่อประชากรของภูเก็ตมากกว่าของภูฏาน 50 เท่าตัว จึงไม่น่าแปลกใจเลย ว่าประเทศเราเสื่อมโทรมเพราะการท่องเที่ยวขนาดไหน

การเทียบเคียงจำนวนประชากรกับจำนวนนักท่องเที่ยวมีความหมายอย่างไร?

มีความหมายถึงการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นระหว่างคนสองกลุ่มนี้ และหมายถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย

นักวิชาการบอกว่าโรงแรมหนึ่งห้องต้องใช้น้ำประมาณหนึ่งคิว (1,000 ลิตร) ต่อวัน ปัจจุบันภูเก็ตมีโรงแรมประมาณ 50,000 ห้อง ถ้าคิดเฉลี่ยอัตราการเข้าพักแคร์ร้อยละ 50 ทุกวันตลอดปี แต่ละปีโรงแรม (หรือนักท่องเที่ยว) ในภูเก็ตต้องใช้น้ำ 25 ล้านลิตร น้ำ 25 ล้านลิตรนี้มาจากไหน

ก็มาจากแหล่งน้ำดิบที่คนภูเก็ตรู้ใช้มายาวนานหลายชั่วอายุคนนั่นเอง และโดยธรรมชาติของความเป็นเกาะย่อมมีแหล่งน้ำดิบจำกัดอยู่แล้ว ปัจจุบันรัฐบาลจึงต้องดำเนินการกลั่นน้ำจากน้ำทะเล เพื่อจัดหาน้ำดิบให้เขตท่องเที่ยวสำคัญอย่างป่าตองและกะรน และในอนาคตถ้าน้ำจืดยังไม่เพียงพออีกก็ต้องดึงน้ำมาจากเขื่อนเชี่ยวหลาน (สุราษฎร์ธานี) หรือพังงา

ไม่เพียงเรื่องน้ำดีเท่านั้น น้ำดีที่คนบริโภคเข้าไปยังออกมาเป็นน้ำเสียภาระสำคัญของเมืองท่องเที่ยวอีกประการหนึ่งคือการจัดสร้างระบบบำบัดน้ำเสียลงทุนเป็นพัน ๆ ล้านบาท ที่ไหนไม่ลงทุน (หรือลงทุนแล้วไม่เดินเครื่อง) น้ำเสียเหล่านั้นก็ถูกปล่อยลงแหล่งน้ำธรรมชาติทั้งน้ำจืดและน้ำทะเล สร้างความเสียหายให้สิ่งแวดล้อมต่อไปอีก

ผลกระทบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเรื่องขยะ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของเมืองท่องเที่ยวทุกเมือง ถ้าไม่นับนักท่องเที่ยวถึงเกือบ 5 ล้านคนต่อปี เกาะเล็ก ๆ อย่างภูเก็ตคงไม่ต้องมีเตาเผาขยะ ปัจจุบันภูเก็ตมีขยะประมาณวันละ 300 ตัน (300,000 กก.) เตาเผาขยะที่สร้างมาเกือบ 10 ปีทำท่าว่าจะรองรับไม่ไหว

การมีเตาเผาขยะน่าจะดี แต่นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั่วโลกต่อต้านการสร้างเตาเผาขยะ เขาบอกว่าเตาเผาขยะปล่อยสารพิษร้ายแรงที่สุดในโลกออกมาตลอดเวลา สารพิษที่วุ่นวายนั่นคือไดออกซิน(Dioxin) และคนที่รับเคราะห์เรื่องนี้หนักที่สุดคือคนท้องถิ่นภูเก็ต เพราะต้องอยู่ที่นั่นตลอดเวลา นักท่องเที่ยวที่วนเวียนมาเป็นครั้งคราว คงไม่มีผลกระทบอะไรมาก

ในแวดวงวิชาการการท่องเที่ยว ทุกคนรู้จักคำว่า ความสามารถในการรองรับ(Carrying capacity) ซึ่งหมายถึงขีดความสามารถ (โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม) ที่สถานที่ท่องเที่ยวหนึ่งจะรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวได้ สถานที่ท่องเที่ยวที่มีความเปราะบาง ต้องพิจารณาเรื่องนี้อย่างหนัก เช่น

เกาะสำคัญ ๆ ในอุทยานแห่งชาติ มักจะกำหนดไว้ชัดเจนว่าให้มีนักท่องเที่ยว
ได้กี่คนในแต่ละปี ไม่เช่นนั้นนักท่องเที่ยวจะทำลายสถานที่นั้น ในระยะเวลา
เพียงไม่กี่ปี

แต่ผู้เขียนไม่เคยได้ยินว่าจะมีการจำกัดนักท่องเที่ยวที่จะเดินทาง
เข้าเกาะภูเก็ตหรือประเทศไทย มีแต่การตั้งเป้าหมายให้นักท่องเที่ยวเข้า
ประเทศและเข้าเกาะภูเก็ตเพิ่มขึ้นทุกปี เพราะมีคนที่มีเสียงดังในการกำหนด
นโยบายและเป้าหมายการท่องเที่ยวคือนักท่องเที่ยว ไม่ใช่คนธรรมดาสามัญของ
ภูเก็ตที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลา ผลกระทบสำคัญอีก
อันหนึ่งที่กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในภูเก็ตเรียกร้องมาตลอด คือปัจจุบันคน
ภูเก็ตแทบจะไม่มีชายหาดสาธารณะที่คนท้องถิ่นเข้าไปพักผ่อนได้อย่าง
สะดวกใจ (ไม่มียามโรงแรมตะคอกไล่) เลย เพราะชายหาด เกาะแก่งต่าง ๆ
ถูกธุรกิจท่องเที่ยวยึดครองเป็นสมบัติส่วนตัวไปหมด

ความเจ็บปวดรวดร้าวทั้งหมดนี้คนภูฏานคงไม่ได้ รับประทานได้ที่
รัฐบาลยังจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวไว้ให้ต่ำดังที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

คิดกันในแง่ตัวเงิน การจำกัดนักท่องเที่ยว ไม่ได้หมายความว่า
จำนวนเงินจะลดลง ภูฏานชาญฉลาดที่จำกัดนักท่องเที่ยว และกำหนด
จำนวนเงินที่นักท่องเที่ยวต้องจ่าย เพราะเท่ากับว่าเราสามารถกำหนดรายได้
ขั้นต่ำจากการท่องเที่ยวได้

ถ้าเรามีนักท่องเที่ยวหนึ่งล้านคน ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียม เราจะ
มีรายได้ตามที่นักท่องเที่ยวจ่ายตามจริง และคนจะมาเที่ยวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ถ้า
เรามีค่าธรรมเนียมคนละ 1,000 บาท นักท่องเที่ยวจะลดลงทันที เพราะต้อง
จ่ายเงิน สมมุติว่าลดลงร้อยละ 50 เหลือ 500,000 คน เราได้ค่าธรรมเนียม
500 ล้านบาท เมื่อหักลบกลบหนี้กันแล้ว จำนวนนักท่องเที่ยว 1 ล้านคนหรือ
500,000 คนเราอาจจะได้รับเงินเท่ากัน แต่นักท่องเที่ยว 500,000 คน เป็น

ผลดีกับคนท้องถิ่นมากกว่าเรา เพราะผลกระทบน้อยกว่าทั้งเรื่องน้ำดี น้ำเสีย ขยะ ผลกระทบด้านวัฒนธรรม ฯลฯ

ประเทศไทยใช้แนวคิดไม่จำกัดนักท่องเที่ยว ใช้ปริมาณนักท่องเที่ยว มาสร้างเม็ดเงิน กฎานใช้วิธีจำกัดนักท่องเที่ยวแต่คิดค่าใช้จ่ายขั้นต่ำไว้ ใคร โง่หรือฉลาดกว่ากัน ? อย่าลืมคำถามสำคัญว่าเราจะโหมการท่องเที่ยว เพื่อ เอาเงินกันจนไม่ลืมหูลืมตากันละหรือ ?

อย่าลืมด้วยว่าการท่องเที่ยวนั้นเป็นกิจกรรมที่คิดบัญชีข้างเดียว ตลอดเวลา เวลาเราพูดว่าเรามีรายได้จากการขายสินค้าการเกษตรปีละ เท่านี้เท่านี้ กับการที่เราพูดว่าเรามีรายได้จากการท่องเที่ยวปีละเท่านี้เท่านี้ ดูเฟิน ๆ คล้ายกัน แต่ต่างกันอย่างมหัพวาร เพราะรายได้จากสินค้าเกษตร นั้นเป็นรายได้จริงแต่รายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่ยังไม่ได้หักค่าใช้จ่าย ค่าใช้จ่ายที่ว่าหมายถึงการที่เราต้องลงทุนสร้างถนน สร้างระบบบำบัดน้ำเสีย สร้างสนามบิน สร้างระบบประปาใหม่ สร้างเตาเผาขยะ ความเสียหายของ ปะการังในทะเล น้ำเสียที่ลงแม่น้ำ ทะเล ค่าสินค้านำเข้าเพื่อมาบริหาร นักท่องเที่ยวและค่าเสียหายต่อการที่คนท้องถิ่นขาดแคลนน้ำดื่ม ผจญกับ น้ำเสีย อาชญากรรมที่เพิ่มขึ้น ค่าครองชีพที่สูงขึ้น (ไม่มีเงิน 50 บาท แทบ จะหาที่กินข้าวไม่ได้ในภูเก็ต) ไม่มีที่เที่ยวในท้องถิ่น โสภณิเพิ่มขึ้น ฯลฯ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยไม่เคยรายงานตัวเลขความเสียหาย และการลงทุนเหล่านี้ มาหักลบกับรายได้จากการท่องเที่ยว ถ้าหักลบลบ หนี้กันจริง ๆ เราอาจจะไม่มีกำไรจากการท่องเที่ยวเลยก็ได้ คำว่าไม่มีกำไร หมายถึงว่าเราขาดทุน เพราะความเสียหายที่เกิดจากการท่องเที่ยวเกิดขึ้น ทันทีกับคนท้องถิ่น

นอกเหนือจากการท่องเที่ยว รัฐบาลพยายามจำกัดเรื่องสื่อ จากภายนอกด้วยความยากลำบาก การใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่งอนุญาตในปี 2535

โทรทัศน์ก็เพิ่งให้มีไม่นานมานี้ มีอยู่เพียงช่องเดียวของรัฐบาล ที่ร้ายกว่าคือ เคเบิลทีวีที่แพร่มาทางดาวเทียม ในระยะแรกมีแต่ในโรงแรม แต่ปัจจุบันในบ้านผู้อื่นจะกินก็เริ่มมากขึ้น รัฐบาลเป็นกังวลเรื่องสื่อไปเปลือย (เช่น ช่องแช็ตทีวีจากอินเดีย) มวยปล้ำ ฯลฯ ในกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งทีวีผ่านดาวเทียมและอินเทอร์เน็ตเข้าถึงทุกครัวเรือน รัฐบาลจะจัดการเรื่องนี้อย่างไร น่าติดตามตอนต่อไปอย่างยิ่ง เพราะสื่อมวลชนเหล่านี้คือแบบอย่างที่ยาวชนและคนในสังคมจะเปลี่ยนแปลงตาม

ปัจจุบันรัฐบาลกำหนดให้ประชาชนแต่งกายชุดประจำชาติ บ้านเรือนต่าง ๆ ก็ต้องสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมภูฏาน แต่วัยรุ่นก็เริ่มเปลี่ยนแปลงการแต่งกายตามอย่างคนในทีวีกันมากขึ้น สินค้าจากไทยจำนวนมากเริ่มไหลเข้าไปในภูฏาน กรุงเทพฯคือแหล่งซื้อปิ้งของผู้อื่นจะกินชาวภูฏาน เพราะเดินทางแค่สามสี่ชั่วโมงเท่านั้น อินเดียเป็นประเทศที่มีอิทธิพลต่อภูฏานแทบทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เพราะอยู่ใกล้ แต่ไทยก็มีอิทธิพลมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะมีลักษณะทางสังคมคล้ายกันคือ นับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน บุคลิกยิ้มแย้มแจ่มใสเหมือนกัน อาหารการกินก็ใกล้เคียงกัน (แต่ของภูฏานไม่นิยมหวาน ผู้รับบอกว่ามีสามรส คือเค็ม มัน เผ็ด)

พูดถึงวัฒนธรรมแล้ว เมืองไทยใกล้ชิดกับภูฏานมากกว่าอินเดีย คนไทยที่อยู่ในภูฏานบอกว่าสินค้าของเมืองไทยที่เป็นที่นิยมมากอันหนึ่งในภูฏานคือทิชชู เพราะของไทยนุ่มกว่าของอินเดียมาก(ทดลองใช้แล้วจริงครับ) สินค้าอื่น ๆ ก็น่าจะเช่นกัน คือเทียบคุณภาพแล้วของไทยดีกว่าของอินเดียมากแทบทุกอย่าง วันที่เดินทางไปภูฏาน ซึ่งมีคนภูฏานกลับไปจากกรุงเทพฯ ด้วยนั้น สินค้าที่เห็นที่สนามบินคือโทรทัศน์ไซนีจอใหญ่

ผู้นำประเทศของภูฏานในระดับต่างๆ ตระหนักดีว่าประเทศตนเองเป็นประเทศปิด (Land locked) เขาจึงหาวิธีที่จะปรับตนเองให้ทันโลก และ

ไม่หลงโลก ด้วยวิธีการต่างๆ ข้าราชการระดับสูง รัฐมนตรีส่วนใหญ่จบการศึกษาจากต่างประเทศ พบเห็นการพัฒนาบ้านเมืองหลายหลากมาก มี โดยเฉพาะประเทศไทย คนเหล่านี้เดินทางไปมาประเทศไทยบ่อยครั้ง นักศึกษา ภูฏานในประเทศไทยก็มีอยู่หลายมหาวิทยาลัย (แม้แต่ที่ภูเก็ต) ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมโกเบ (Goubay) ที่เมืองพาร์ ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมอันดับต้น ๆ ของประเทศที่มีนักเรียนประมาณ 650 คนนั้น จบการศึกษาระดับปริญญาโท จากประเทศแคนาดา

การเรียนการสอนในโรงเรียนต่างๆ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาในภูฏาน ใช้ภาษาอังกฤษเป็นหลัก เด็กนักเรียน ป.3 บ้านเขาจึงพูด เขียนอ่าน ภาษาอังกฤษได้ดีพอๆ (หรือดีกว่า) กับคนที่จบปริญญาตรีบ้านเรา เราถามครูในโรงเรียนว่าทำไมรัฐบาลคิดอย่างนี้ เขาบอกว่าประเทศเขาเป็นประเทศปิด ภาษาอังกฤษคือหนทางที่คนของเขาจะเปิดตนเองไปเรียนรู้โลกภายนอก ภาษาอังกฤษจึงเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์สำคัญของภูฏาน ที่จะเตรียมประชาชนให้สามารถปรับตัวท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก

ในทางการเมือง พระมหากษัตริย์ทรงกำหนดให้การเลือกตั้งในปี 2551 มีพรรคการเมืองต่างๆ ผู้เขียนบอกในที่ประชุมที่ศูนย์ภูฏานศึกษาว่า เมืองไทยนั้นเรามีเลือกตั้งทุกประเภทในชุมชนตลอดเวลา 6 ประเภท คือ กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. สมาชิกอบจ. สส. สว. ผลกระทบสำคัญคือเลือกตั้ง ครั้งหนึ่ง คนในชุมชนแตกกันครั้งหนึ่ง กว่าจะใช้เวลาดำเนินการที่ 6 เดือน สมานได้นิดหน่อย เลือกตั้งอีก ก็แตกกันอีก เป็นวงจรชั่วร้ายที่ขัดขวางการพัฒนาชุมชนอยู่อย่างนี้ ภูฏานน่าจะศึกษาประสบการณ์ของไทยอย่างละเอียด

ภูฏานอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้ง ทางด้านการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ ต้องอาศัยผู้นำที่ชาญฉลาดในการเลือกรับสิ่งที่ดีมีประโยชน์ จำกัดระยะเวลาพัฒนาจากทั่วโลก น่าดีใจว่าผู้นำใน

ทุกระดับที่เราพบ ล้วนแล้วแต่มีท่าทีของการครุ่นคิด ไตร่ตรองอย่างลึกซึ้งในประเด็นต่าง ๆ ของการพัฒนา และมีร่องรอยของการคิดแบบชาวพุทธที่น่าจะลึกซึ้งกว่าผู้นำไทยหลายคน และมีความรู้สึกร่วมกันว่าเสาหลักสำคัญของภูมามาคือวัฒนธรรม (การชูวัฒนธรรมเป็นแนวหลักในการพัฒนาประเทศโดยตัวมันเอง คือการต่อต้านการพัฒนาแบบใช้เงินเป็นตัวนำ)

ตัวแปรสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อภูมามาคือในระยะเวลาใกล้นี้ ในความเห็นของผู้เขียนคือ การท่องเที่ยว การรับสื่อมวลชนจากภายนอกและความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ดูวิธีการจัดการการท่องเที่ยวโดยการจำกัดนักท่องเที่ยว การที่ต้องใช้ไกด์ท้องถิ่น การกำหนดจำนวนเงินต่อหัวต่อวัน การจำกัดสถานที่สำคัญบางแห่งว่าห้ามเข้า การไม่มีการแสดงโชว์วัฒนธรรมอย่างการเอากะเหรี่ยงคอยาวมาโชว์อย่างบ้านเรา น่าจะพออุ่นใจได้ว่าประเทศนี้จะไม่ซ้ารอยผลกระทบต่อท่องเที่ยวแบบประเทศไทย

การที่รัฐบาลกำหนดว่าสายการบินที่จะเข้าประเทศ มีเพียงสายการบินเดียวคือดรูคแอร์(Druk Air) ก็เป็นวิธีจำกัดคนเข้าประเทศที่มีประสิทธิภาพมากสำหรับประเทศปิดอย่างภูมามา น่าติดตามว่าภูมามาจะทานทนกระแสกดดันของโลกาภิวัตน์ได้ก็มากน้อย

ข้อคิดจากภูมามา

ความคุ้มค่าของการเดินทางไปต่างประเทศ หรือการไปดูงานที่ไหนๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะราคาจะแพงสักเท่าไร ก็คือการเดินทางในครั้งนั้นสามารถปรับเปลี่ยนทัศนะ มุมมองของเรา สร้างความคิดใหม่ ๆ ให้เราได้มากน้อยแค่ไหน รายละเอียดว่าจะกลับมาทำอะไรอย่างไรนั้นมาทีหลัง เพราะถ้าทัศนะต่อโลกต่อชีวิตของเราเปลี่ยนแปลงไป ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวเราจะส่งผล

ไปถึงสิ่งที่เราทำ การงานที่เราทำและแผ่ขยายออกไปกว้างขวางในที่สุด ไป
ภูฏานคราวนี้ผู้เขียนพบว่า

- การพัฒนาประเทศโดยใช้ศาสนาพุทธเป็นเครื่องชี้นำทางนั้นเป็นไปได้ และมีอยู่จริงในโลกทุนนิยมเข้มแข็งนี้
- การจัดการการท่องเที่ยวโดยจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวเพื่อรักษาประเทศและทรัพยากรให้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนนั้น เป็นไปได้ ถ้าผู้นำประเทศมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ไม่ให้การพัฒนาประเทศถูกชี้นำด้วยความโลภของนักธุรกิจจนเกินกว่าเหตุ
- วิถีแบบพุทธที่แท้ ไม่ใช่แค่พิธีกรรมทางศาสนาและการยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาเท่านั้น แต่น่าจะหมายถึงการมีท่าทีหรือทัศนะต่อโลกต่อชีวิต (World view) แบบหนึ่งซึ่งแตกต่างจากวิถีคิดแบบอื่น “ท่าที” ที่ว่านั้นดูได้จากการที่เราปฏิบัติกับคนอื่น กับแขก กับเพื่อนในชุมชน กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคมและธรรมชาติหรือแม้แต่เหนือธรรมชาติ การเคารพนบนอบต่อเพื่อนมนุษย์ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ น่าจะเป็นสาระสำคัญซึ่งจะโยงไปสู่แนวทางการพัฒนาประเทศที่จะไม่ทำลายสิ่งเหล่านั้นแลกเงิน แนวคิดเรื่อง GNH ดูจะสอดคล้องกับท่าทีของชาวพุทธในประเด็นนี้
- ประเทศประชาธิปไตยและนายทุน มักโฆษณาแนวความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก ผู้ที่ใช้ประโยชน์จากเรื่องนี้มากที่สุดคือคนผลิตสื่อลามก สื่อหยาบคาย สื่อที่เน้นความรุนแรง พวกเขาเอาสิ่งสกปรกเหล่านี้มาสำรองใส่หัวลูกหลานของเราผ่านทีวีทุกวันภายใต้เสื้อคลุมเรื่องสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก ถ้ามีใครทักท้วงขึ้นมา ก็มักถามว่า ใครตัดสินแล้วว่าสื่อเหล่านี้ไม่ดี

เขามีสิทธิตามรัฐธรรมนูญ ฯลฯ ถ้าเราเป็นพ่อแม่ เราต้องตอบ
ทันทีว่าเราพ่อแม่ตัดสินใจซื้อไหนสกปรกหรือสะอาดสำหรับลูกเรา
แต่ตราใบที่ประเทศเรายังใช้เงินเป็นเครื่องมือและเป้าหมายใน
การพัฒนา เราจะไม่สนใจว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจ (เช่นการ
โฆษณาและสื่อลามกที่ว่าแล้ว) ทั้งหลายไปทำลายสังคมอย่างไร
ผู้นำประเทศภูฏานคิดเรื่องนี้อย่างหนักในการจัดระเบียบสื่อสังคม
เราคิดกันจริงจังบ้างหรือไม่?

- ประเทศที่ไม่มีส้วมส้วม ไม่มีการจับปลาเพราะผิดศีล และ
สามารถรักษาป่าไม้ไว้ได้กว่าร้อยละ 60 ของพื้นที่ประเทศ ไม่
เห็นการตัดไม้ทำลายป่าเลยนั้น มีอยู่จริงในประเทศใกล้ ๆ บ้านเรา
โดยไม่ต้องอาศัยการปกครองแบบเผด็จการ ทั้งจากทหารหรือ
พรรคการเมือง (พรรคเดียว) ที่ผู้นำมักคิดว่าฉันต้องคิดให้
ประชาชนของฉันหมดทุกเรื่องอย่างบางประเทศใกล้บ้านเรา ถึง
หนึ่งที่คุณที่เดินทางไปศึกษาดูงานในประเทศต่าง ๆ พุดเสมอคือ
ที่บ้านเราไม่เหมือนบ้านเขา ประชากรมากกว่า
- เราควรขอบคุณประเทศภูฏานที่เป็นผู้ล้มกระดานแนวคิดตะวันตก
ว่าด้วยวิธีวิวัฒนาการพัฒนาประเทศ ประเทศตะวันตกมาขึ้นนี้
ประเทศภูฏาน (และประเทศอื่นทั่วโลก) ว่านี่เห็นไหมว่าประเทศ
คุณนะยากจน (ตามมาตรฐานไม้บรรทัดของฉัน) คุณต้อง
ปรับปรุงตัวโดยด่วน แทนที่ภูฏานจะบอกว่าฉันจะรีบเร่งพัฒนา
ตามแบบคุณ (โดยใช้เงินเป็นวิธีการและเป้าหมาย) อย่างที่ผู้นำ
ประเทศส่วนใหญ่ทำ ภูฏานกลับล้มกระดานโดยบอกว่า ฉันไม่
เล่นเกมนี้

- เราต้องถามว่าเราจะพัฒนากันไปทำไม? เพื่อความร่มเย็น เป็นสุขใช้ไหม ถ้าเพื่อความร่มเย็นเป็นสุข เราต้องการตัวชี้วัดใหม่ นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนายุคใหม่ที่ต้องตั้งคำถามกับ สมมุติฐาน ตัวชี้วัด ทฤษฎีการพัฒนาทั้งหมดที่เราจำเรียนกันมา แล้วสร้างขึ้นมาใหม่ น่าดีใจว่าการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่ประกาศในแผนฯ 10 ของเรา ดูจะไปในทิศทางนี้

ข้อคิดเพียงข้อเดียวอันสุดท้ายนี้ ก็คุ้มแล้วกับการเดินทางไป
ดินแดนมังกรสันติเชิงพหิมาลัยในครั้งนี้

9

เลี้ยวหนึ่งของกฎเกณฑ์ที่บรรจุจัก

ดร.อุพพล กรรณิกา

“...ถามชาวภูฏานว่าพวกเขามีความสุขหรือไม่ และอะไรทำให้พวกเขามีความสุข ผลสำรวจเบื้องต้นพบว่าทุกคนมีความสุข... เมื่อถามว่าอะไรทำให้มีความสุข... บางคนบอกว่าครอบครัว บางคนบอกว่าสภาพแวดล้อม บางคนบอกว่ามีภักษัตริย์และเจ้าชายที่พวกเขารัก บางคนบอกว่า เพราะพวกเขาไม่เครียดและไม่อยู่ในสภาพที่ถูกกดดัน...”

ผมเคยทำความรู้จักภูฏานครั้งแรก ในขณะที่เรียนด้านระเบียบวิธีวิจัย ที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน สหรัฐอเมริกา เพราะต้องทำรายงานเกี่ยวกับการวัดความสุข เมื่อกลับมาเมืองไทยได้มีคนจำนวนมากพูดถึงภูฏาน โดยเฉพาะช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2549 ที่เรามีนงานเฉลิมฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเจ้าชายจิกมี เคซาร์ นัมเกล วังชุก ทรงเสด็จมาร่วมงานฉลองด้วย

ผมรู้สึกเหมือนคนไทยจำนวนมากที่อยากรู้จักประเทศภูฏานให้มากขึ้น แต่ก็คิดว่าคงไม่มีโอกาสได้สัมผัสแผ่นดินภูฏานในชีวิตนี้ เพราะไม่มีช่องทางเหลือมากมายที่จะใช้เดินทางเข้าภูฏานได้

ขณะที่ผมกำลังทำแบบสอบถามวัดความสุขของประชาชนไทย ประจำเดือนอยู่นั้น ผมได้รับโทรศัพท์จากคุณนราทิพย์ พุ่มทรัพย์ ผู้อำนวยการศูนย์คุณธรรม และเชิญผมเป็นหนึ่งในคณะทำงานศึกษาวิจัยความสุขมวลรวมประชาชาติของภูฏาน ด้วยความกรุณาของอาจารย์ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม นายแพทย์อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม และเครือข่ายคนอื่นๆ ทำให้ผมมีโอกาสได้เดินทางเข้าสัมผัสแผ่นดินภูฏานที่เป็นของจริง

เมื่อทราบว่ามีโอกาสเดินทางเข้าสัมผัสภูฏาน ผมจึงหาข้อมูลเพิ่มเติมตามลักษณะนิสัยของนักวิจัย ด้วยการสนทนากลุ่มกับนักศึกษาชาวภูฏานที่มาศึกษาในมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ และพบว่าธรรมชาติแห่งความเป็นชาวภูฏาน เป็นเรื่องที่น่าสัมผัสและดึงดูดใจเป็นอย่างยิ่ง แต่ด้วยความเป็นนักวิจัย เวลาพบเจออะไรก็ไม่ปักใจเชื่อ จนกว่าจะมีข้อมูลมากพอ และได้สัมผัสของจริง เนื่องจากคิดในใจหลังจากได้พบเจอนักศึกษาชาวภูฏานแล้วว่า ชาวภูฏานกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเฉพาะ จิตใจอันดีงามของพวกเขาคงไม่ได้เป็นตัวแทนที่เชื่อถือได้ กับชาวภูฏานคนอื่น ๆ ในประเทศอีกกว่า 6 แสนคน

เมื่อล้อเครื่องบินแตะแผ่นดินภูฏาน ความรู้สึกแรกของผมคือ อยากกลับบ้าน หลายคนที่ย่านถึงตรงนี้ก็คงแปลกใจว่า อ้าวทำไมอาจารย์รู้สึกแบบนี้ที่ผมรู้สึกแบบนี้ เพราะผมอยากกลับบ้านและนำภรรยากับลูกชายวัยสองขวบมากับผมด้วย มาดูความสวยงามสดงดงามของแผ่นดินภูฏาน ยิ่งตอนที่เท้าของผมแตะแผ่นดินภูฏานจริง ๆ และอาจารย์ธีรภาพ โลหิตกุล ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรม นักเขียนชั้นเขียนคนหนึ่งของประเทศไทยบอกว่า อาคารไม้รับรองผู้โดยสารที่เห็นใหญ่โตมีสีสันงดงามที่พวกเราเห็นข้างหน้านั้นไม่ใช่ตะปูเลย ความรู้สึกตอนนั้นคืออึ้งครับ

ลมหายใจของผมที่เข้าออก เข้าออก ทำให้นึกถึงเมือง Ann Arbor ในรัฐมิชิแกน เพราะมีความสดของอากาศ ที่ผมว่างเว้นการได้รับอากาศแบบนี้มาร่วมสองปีแล้ว ยิ่งมาพบกับสายน้ำที่ไหลเชี่ยวผ่ากลางเมือง ยิ่งทำให้รู้สึกถึงความมีชีวิตชีวา ความคึกคักของสายน้ำทำให้รู้สึกถึงความอ่อนหวาน ส่วนภูผาที่อยู่สองฝากทำให้สัมผัสได้ถึงความมั่นคงแข็งแกร่งในหมู่ชาวภูฏาน

แผ่นดินภูผาที่สูงตระหง่าน สายน้ำแห่งชีวิตที่มีส่วนโค้งส่วนเว้าอากาศที่สดชื่น และแสงแดดที่จัดจ้านแต่ไม่ร้อนแรงเกินไป ทำให้ผมเข้าถึงและสัมผัสความสมดุลแห่งภูฏานในบริบทสภาพแวดล้อมที่ลงตัว สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ คน ที่ผมพบและสัมผัส เพราะคนทำให้เกิดความสมบูรณ์ในทัศนียภาพแห่งความทรงจำ และเติมเต็มบริบทสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลนั้นอย่างแท้จริง

ชาวภูฏานที่ผมสัมผัสได้เกี่ยวหนึ่งในระยะเวลา 3-4 วันนั้น ผมรู้สึกว่าตัวผมย้อนยุคกลับไปวัยเด็กเมื่อ 30-40 ปี ที่ผ่านมา ในหมู่บ้านที่ผมเกิดและใช้ชีวิตวัยเด็กกับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ลุงป้าน้าอา และเพื่อน ๆ ในชุมชนต่างกันตรงที่ ต่างที่ต่างถิ่น และภาษาเท่านั้น เพราะที่ภูฏานผมได้พบกับ

ความเป็นพ่อแม่ พี่น้องและเพื่อน ๆ กัน มีความรักความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน มีไมตรีจิตต่อกัน เป็นความรู้สึกที่นับวันจะหาได้ยากในสังคมไทย

ผมเริ่มต้นถามชาวภูฏานทีละคนเท่าที่เวลาจะมีจำกัด โดยทำหน้าที่เป็นนักทำโพลล์ในประเทศภูฏาน ว่าพวกเขามีความสุขหรือไม่ และอะไรทำให้พวกเขามีความสุข ผลสำรวจเบื้องต้นพบว่าทุกคนบอกว่ามีความสุข และผมก็เชื่อเช่นนั้น เพราะไม่ใช่เพียงคำพูดที่ออกมาลอยๆ แต่สังเกตได้จาก สีหน้าและรอยยิ้มของทุกคนที่ถูกล้อมถาม

เมื่อถามว่าอะไรทำให้พวกเขามีความสุขคำตอบที่ได้รับมีความหลากหลายมาก บางคนบอกว่าครอบครัว บางคนบอกว่าสภาพแวดล้อม บางคนบอกว่ามีภรรยาและเจ้าชายที่พวกเขารักและบูชา บางคนบอกว่า เพราะพวกเขาไม่เครียดและไม่อยู่ในสภาพที่ถูกกดดัน

แต่ละคำตอบทำให้ผมอึ้งและประทับใจมาก ผมได้ในสิ่งที่ผมคาดหวังไว้แล้ว ผมอยากมาสัมผัสแผ่นดินภูฏาน ผมก็ได้มา อยากสัมผัสชาวภูฏานผมก็ได้ และผมอยากมาสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับความสุขและปัจจัยที่ทำให้ชาวภูฏานมีความสุขผมก็ได้รับอย่างเพียงพอที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการสำรวจวิจัยที่ประเทศไทย

นี่คือสิ่งหนึ่งของประสบการณ์ที่ผมได้สัมผัสของจริง มีความประทับใจในบรรยากาศ สภาพแวดล้อม ความมีไมตรีจิตของชาวภูฏาน และวิถีชีวิตที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอย่างแท้จริง เมื่อถึงวันเดินทางกลับผมมีความรู้สึกว่ายากกลับไปอีกครั้งพร้อมภรรยาและลูก เพื่อรื้อฟื้นความทรงจำที่ฝังใจในรอยจารึกแห่งความสุขของชาวภูฏาน

เมื่อล้อเครื่องบินพ้นแผ่นดินภูฏาน ทำให้ผมทำใจอยู่พักหนึ่งและบอกกับตัวเองว่า ผมกำลังกลับไปสู่โลกความเป็นจริงที่เมืองไทย กำลังจะตื่นจากฝัน และพบกับความวุ่นวายในเมืองหลวง เวลานั้นเป็นช่วงเวลาที่การเมืองไทยกำลังร้อนแรงระหว่างฝ่ายหนุนและฝ่ายต้านรัฐบาลทักษิณ เป็นสถานการณ์ที่ผมต้องทำหน้าที่นักวิจัยจับกระแสอารมณ์ความรู้สึกของสาธารณชนอีกครั้ง...

หลังจากได้หลับฝันไปพักหนึ่งที่ประเทศภูฏาน

10

จาก มาตรฐานความสุขภูฏาน สู่ การพัฒนาตัวชี้วัด และการวิจัยความสุขมวลรวมคนไทย

*ดร.นพดล กรรณิกา อ.เนตรนภิศ ละเอียด และอ.พรกพ แสงทอง
สำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ*

“...ภูฏานพิสูจน์ศักยภาพของตนสู่สายตา
ชาวโลก ในการเสริมสร้างความสุขของประชากร
ตามแนวปรัชญา GNH. ล่าสุดมีตัวเลขแสดง
สถานภาพความสุขของประชาชน จากรายงานสำมะโน
ประชากรและเคหะของภูฏาน ปี 2548 พบว่า
ประชาชนภูฏานเกือบทั้งประเทศมีความสุข
(ร้อยละ 96.7) จึงเป็นที่น่าค้นคว้าอย่างยิ่งว่า
ความสุขดังกล่าวมีที่มาอย่างไร ?...”

บริบทและปรัชญาความสุขประชาชาติของชาวภูฏาน

ราชอาณาจักรภูฏานเป็นราชอาณาจักรตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาหิมาลัยที่มีพื้นที่ 38,816 ตารางกิโลเมตร และประชากรรวมทั้งประเทศ 672,425 คน ภูฏานได้สร้างความตื่นตัวให้นานาประเทศด้วยการเป็นเพียงหนึ่งเดียวในโลกที่ประกาศใช้ปรัชญา “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปกครองและพัฒนาประเทศ ซึ่งถูกกำหนดขึ้นตามแนวพระราชดำริขององค์พระประมุขภูฏาน รัชกาลที่ 4 (จิกมี ซิงเย วังชุก) ที่ประกาศไว้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อปี พ.ศ.2515 ว่า

“Gross National Happiness is more important than Gross National Product”

โดยแนวคิดดังกล่าวประกอบด้วยเป้าหมายหลัก 4 ประการ ได้แก่ การมีเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง (economic self reliance) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (environmental preservation) การส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติ (culture promotion) และการมีผู้นำที่ดีด้วยธรรมาภิบาล (good governance)

ตลอดเวลาที่ผ่านมา ภูฏานได้พิสูจน์ศักยภาพของตนสู่สายตาชาวโลกในการเสริมสร้างความสุขของประชากรตามแนวปรัชญาดังกล่าว โดยล่าสุดมีตัวเลขแสดงสถานภาพความสุขของประชาชนจากรายงานสำมะโนประชากรและเคหะของภูฏานเมื่อ ปี 2548 ที่พบว่า ประชาชนภูฏานเกือบทั้งประเทศมีความสุข (ร้อยละ 96.7) ดังนั้นจึงเป็นที่น่าค้นคว้าอย่างยิ่งว่าความสุขดังกล่าวมีที่มาอย่างไร ?

นักวิชาการชั้นนำจากหลายประเทศแสดงทรรศนะที่ตรงกันว่า การวัดความสุขมวลรวมของภูฏาน มีการศึกษาวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพอย่างเป็นระบบ เพื่อค้นหาความสำเร็จและการบรรลุเป้าหมายของ

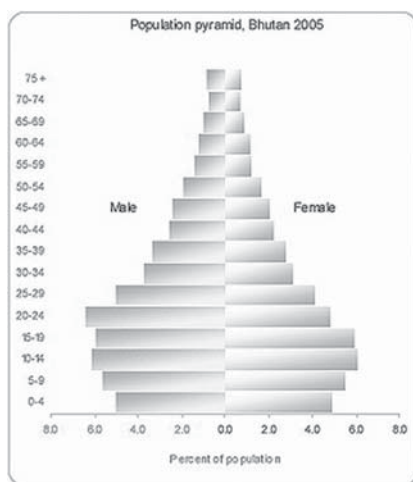
ประเทศที่ต้องการให้ประชาชนทุกคนมีความสุขอย่างทั่วถึง อาทิ การวัดความเท่าเทียมกันของโอกาสทางการศึกษาที่ราชอาณาจักรภูฏาน พยายามให้มีการหมุนเวียนครูอาจารย์ที่สอนเรียนจากเขตเมืองสู่ชนบท เพื่อให้ นักเรียนนักศึกษา มีความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงความรู้และการศึกษา การวัดทุนทางธรรมชาติ การบำรุงรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การวัดศักยภาพทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือน ชุมชน เมือง และราชอาณาจักร

และในทรรศนะของนักวิจัยเชิงสำรวจและประชากรศาสตร์นั้น นอกเหนือไปจากการวัดองค์ประกอบต่างๆ ข้างต้นแล้ว องค์ประกอบทางด้านประชากร น่าจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะช่วยฉายภาพความสุขมวลรวมของชาวภูฏานได้ชัดเจนขึ้น แต่หลายคนอาจสงสัยได้ว่าการศึกษาองค์ประกอบทางด้านประชากรจะมีความเกี่ยวเนื่องอย่างไรกับความสุขมวลรวม เหตุผลสำคัญก็คือ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางด้านประชากรนั้นมีความเกี่ยวพันในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอื่นๆ ตามมา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นอย่างมาก

ในขณะเดียวกัน การพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และอุตสาหกรรม นั้นก็ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นเดียวกัน ดังนั้นการศึกษาเรื่องนี้เป็นอีกมุมมองหนึ่งที่จะช่วยสะท้อนภาพที่มาแห่งความสุขของชาวภูฏานได้อย่างชัดเจนมากขึ้น โดยมุ่งเน้นที่จะนำเสนอองค์ประกอบทางด้านอายุและเพศเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบทางด้านอายุและเพศของประชากรในประเทศที่มีแต่ความสุขอย่างภูฏาน พบว่า พีระมิดประชากรเป็นรูปเจดีย์ฐานสอบ แสดงให้เห็นว่าประชากรของประเทศภูฏานเคยมีภาวะการตาย และภาวะการเจริญพันธุ์ในระดับสูงมาก่อน แต่ต่อมาสามารถลดระดับทั้ง

ภาวะการตายและภาวะการเจริญพันธุ์ลดลงได้ โดยสามารถลดระดับภาวะเจริญพันธุ์ลงได้อย่างมากและรวดเร็ว ทำให้มีจำนวนการเกิดที่ลดลง สัดส่วนของคนในวัยเด็กจึงลดลง ในขณะที่สัดส่วนของผู้สูงอายุก็ยังคงอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งหากยังคงรักษาระดับนี้ต่อไป จะส่งผลให้ภูฏานในอนาคตมีขนาดประชากรที่เล็กลง โดยในปัจจุบันพบว่าภูฏานมีอัตราการเพิ่มตามธรรมชาติของประชากรอยู่ที่ 1.3 % ซึ่งลดลงจากการสำรวจในปี 2547 ที่พบว่าอัตราการเพิ่มตามธรรมชาติของประชากรอยู่ที่ 2.53 %

ด้วยความที่เป็นประเทศที่มีจำนวนประชากรทั้งประเทศประมาณ 6 แสนคน และมีแนวโน้มว่าจะไม่เพิ่มจำนวนขึ้นในอนาคตอันใกล้ จึงทำให้ภูฏานถูกมองว่า การสร้างความสุขให้ 6 แสนคน นั้นน่าจะง่ายกว่าการสร้างความสุขให้คนกว่าหกสิบล้านคน หลายเท่า

อย่างไรก็ตาม การมีประชกรน้อยคน นั้นไม่ได้หมายความว่ารัฐบาลจะสามารถดูแลคนเหล่านั้นให้มีความสุขได้อย่างง่ายดายนัก เพราะเมื่อพิจารณาจากโครงสร้างทางประชากร ที่นำเสนอ พีระมิตประชากรของ

ภูฏานนั้น พบว่า พีระมิตดั่งกล่าวแสดงตัวเลขที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งที่จะไม่สอดคล้องกับสามัญวิญญูของคนโดยทั่วไป นั่นคืออัตราส่วนพึ่งพิงของประชากร (Dependency Ratio) ซึ่งหมายถึงอัตราส่วนระหว่างจำนวนประชากรนอกวัยแรงงาน (อายุ 0-14 ปี/ 65 ปีขึ้นไป) ต่อจำนวนประชากรในวัยแรงงาน (อายุ 15-64 ปี) 100 คน

โดยภูฏานนั้น มีอัตราส่วนพึ่งพิงโดยรวมเท่ากับ 60.6 % นั่นหมายถึงว่าประชากรในวัยแรงงานของภูฏาน 100 คน จะต้องรับภาระเลี้ยงดูเด็กและผู้สูงอายุประมาณ 60 คน ซึ่งนับว่าเป็นอัตราที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยที่มีอัตราส่วนพึ่งพิงรวม ประมาณ 40% (คำนวณจากฐานข้อมูลกระทรวง มหาดไทย 2548) นั่นหมายความว่าประชากรในวัยแรงงานของภูฏานต้องรับภาระในการเลี้ยงดูเด็กและผู้สูงอายุมากกว่าประชากรในวัยแรงงานของไทย

จากการเดินทางไปที่คนศึกษาและวิจัยเบื้องต้นโดย ดร.นพดล กรรณิกา ที่ประเทศภูฏาน ภายใต้การสนับสนุนการเดินทางโดยศูนย์คุณธรรมพบว่า ด้านภาพปรากฏภายนอกที่จับต้องได้คือ การดำรงไว้อย่างเข้มแข็งซึ่งเอกลักษณ์วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันของคนหลายรุ่น ที่ปรากฏให้เห็นในสิ่งปลูกสร้างและอาคารที่พักอาศัยของประชาชน นอกจากนี้เมื่อศึกษาถึงสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น แนวคิดแนวปรัชญาการใช้ชีวิตพบว่า วิถีคิดของประชาชนชาวภูฏานส่วนใหญ่ที่ได้สัมผัสมาช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2549 นี้ ยังคงอยู่บนรากฐานของคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีและหลักแห่งความพอเพียง มากกว่าการแสดงให้เห็นว่าต้องพึ่งพาความเจริญทางวัตถุในระบบทุนนิยมแบบสุดโต่ง

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบทางประชากรของภูฏาน ซึ่งไม่ได้มีอะไรแตกต่างกันมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยใน

องค์ประกอบเดียวกัน และพบว่าในบางองค์ประกอบนั้นประเทศไทยจัดว่ามีสถานภาพที่ดีกว่าด้วยซ้ำไป ดังนั้นจึงจำเป็นจะต้องค้นหาต่อไปว่า ด้วยเหตุใดภูฏานจึงมีค่าความสุขมวลรวมของคนในประเทศ ไม่แพ้ประเทศที่ร่ำรวยกว่าทั้งหลาย

นักวิชาการชั้นนำต่างๆ ได้เสนอผลวิจัยที่สอดคล้องกันว่า ประชากรของราชอาณาจักรภูฏานส่วนใหญ่มีการรับรู้ เข้าใจ มีจิตสำนึก และนำตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมในพันธกิจของประเทศเพื่อช่วยกันทำให้ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติของภูฏาน สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องและบางที นี่น่าจะเป็นคำตอบที่แท้จริงสำหรับที่มาของคำว่า ความสุขมวลรวมประชาชาติของภูฏาน ซึ่งประเทศไทยน่าจะนำมากำหนดยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาประเทศ ที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยนโยบายหรือการลงทุนทางเศรษฐกิจตามทฤษฎีของโลกตะวันตก มากไปกว่าแผนพัฒนาที่มีพื้นฐานจากศาสนาวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามแบบไทย ความรักความสามัคคีของคนในชาติ และทฤษฎีใหม่ของในหลวงที่ทรงมีพระราชดำริเพื่อความสุขอย่างยั่งยืนของพสกนิกรชาวไทย และต่างชาติที่อาศัยใต้ร่มพระบารมีของพระองค์ท่านในดินแดนสยามแห่งนี้

การพัฒนาตัวชี้วัดและวิจัยความสุขมวลรวมประชาชนในประเทศไทย

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวัดความสุข พบพัฒนาการของการวัดและดัชนีชี้วัดความสุขมากขึ้นมาตามลำดับ เริ่มต้นจากปี 1930-40 มีการเริ่มใช้ GDP ในการวัดความอยู่ดีกินดีของคน ในขณะที่ปี 1970 โดยประมาณ อดีตกษัตริย์ราชอาณาจักรภูฏาน รัชกาลที่ 4 ประกาศว่าพระองค์เน้นที่ความสุขมวลรวมประชาชาติหรือ Gross National Happiness (GNH) มากกว่า GDP ในการวัดความอยู่ดีกินดีและสงบสุขในหมู่พสกนิกร

ของพระองค์ ต่อมาในปี 1990 ได้มีนักเศรษฐศาสตร์ชาวปากีสถาน (Mahbub Ul Haq) โดยการสนับสนุนของสหประชาชาติ (UN) ได้เพิ่มตัวแปรเข้าไปในการทำดัชนีความสุขได้แก่ การวัดค่า HDI ผ่านทางดัชนีด้านอายุคาดการณเฉลี่ยของคนภายในประเทศ ความรู้ (อัตราการรู้หนังสือในผู้ใหญ่ และจำนวนปีเฉลี่ยอยู่ในโรงเรียน) และรายได้ (วัดรายได้เฉลี่ยต่อหัว)

ในปี 1994 - 1999 ได้มีการสร้าง Well-Being Index ที่ประกอบไปด้วยสองกลุ่มปัจจัยได้แก่ Human Well-Being Index (HWI) และ Ecosystem Well-Being Index (EWI) ในกลุ่มปัจจัยแรกประกอบด้วย สุขภาพของประชากร สภาพเศรษฐกิจและสังคม การศึกษาและวัฒนธรรม การเมือง การปกครอง และความเสมอภาคของคนในสังคม ขณะที่กลุ่มปัจจัยที่สองประกอบด้วย การบริหารจัดการและจัดสรรที่ดิน น้ำ อากาศ พืชพันธุ์สัตว์ป่า และการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติ

ในปี 2006 พบว่า New Economic Foundation (NEF) เผยแพร่ผลการวัดความสุขของประชาชนใน 178 ประเทศทั่วโลก โดยมีกลุ่มปัจจัยต่างๆ จากหลากหลายองค์ระหว่างประเทศนำมาประกอบกันในสมการทางคณิตศาสตร์ ได้แก่ ความพึงพอใจในชีวิต อายุคาดการณเฉลี่ยของคนภายในประเทศ และการบริหารจัดการระบบนิเวศและทรัพยากร

ล่าสุดเป็นรายงานผลสำรวจของมหาวิทยาลัย Leicester โดยมีกลุ่มปัจจัยเกี่ยวกับความพึงพอใจในชีวิต (satisfaction with life, SWL) อายุคาดการณเฉลี่ยของคนภายในประเทศ รายได้มวลรวมภายในประเทศต่อหัว และการเข้าถึงระบบการศึกษา

ในประเทศไทย อาจารย์ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ประธานศูนย์คุณธรรม กล่าวว่าการศึกษาวิจัยค้นหาดัชนีชี้วัดความสุขมวลรวมหรือ GNH ไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับคนไทยเพราะมีการนำหลักการวัดความสุขมาเป็นส่วนหนึ่งของ

การพัฒนาประเทศนานับสิบปีแล้วโดยเฉพาะในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ก็มีกรกล่าวถึงสังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน

การวัดความสุขไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากคำว่า “ความสุข” มีความหมายหลายมิติ และยังไม่มีความนิยามใดที่สมบูรณ์เป็นที่ยอมรับอย่างสากลแท้จริง จึงขึ้นอยู่กับค่านิยมของผู้ศึกษาและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยว่าให้ค่านิยมว่าความสุขหมายถึงอะไร วัดได้หรือไม่ สามารถศึกษาวิจัยด้วยวิธีใดบ้าง

ผู้เขียนบทความนี้ได้นิยาม “ความสุข” เป็นการประเมินภาพรวมของชีวิตประชาชนทั้งประเทศที่ประกอบไปด้วย การอยู่เย็นเป็นสุข (well-being) ความพึงพอใจในชีวิต (life satisfaction) คุณภาพชีวิต (quality of life) และการพบกันระหว่างความคาดหวังความต้องการกับความเป็นจริงในชีวิต (self actualization)

สำหรับข้อตกลงเบื้องต้นของการนิยามความสุขที่ถูกศึกษาโดยสำนักวิจัยกำหนดไว้คือ ประการแรก ความสุขของคนเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเพียงแต่มากหรือน้อย ช้าหรือเร็ว เท่านั้น ประการที่สอง การวัดความสุขในการศึกษาวิจัยโครงการนี้มุ่งเน้นเป้าหมายอยู่ที่การวัดความสุขมวลรวมของคนภายในประเทศ (Gross Domestic Happiness, GDH) ไม่ใช่การวัดความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness, GNH) แต่ผ่านการวัดเพื่อพยากรณ์ความสุขของปัจเจกบุคคล ขึ้นมาที่ละชั้นสู่ความสุขของคนไทยระดับชุมชน อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ

สำหรับตัวชี้วัดความสุขมวลรวมของประชาชนภายในประเทศที่สำนักวิจัยเอแบคโพลส์ได้รวบรวมและศึกษาเป็นประจำทุกเดือนประกอบไปด้วย

- 1) สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและโครงสร้างพื้นฐานของระบบสาธารณสุขโลก
- 2) บรรยากาศของคนในชุมชนที่ปลอดภัย
- 3) สภาพความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เด็กและเยาวชน
- 4) การใช้เวลา
- 5) สุขภาพทางกาย สุขภาพกาย
- 6) สุขภาพทางใจ สุขภาพใจ
- 7) ความพึงพอใจต่อหน้าที่และการทำงาน
- 8) สภาวะเศรษฐกิจแบบการค้าเสรีและทุนนิยม
- 9) หลักการใช้ชีวิตแบบพอเพียง
- 10) หลักธรรมมาภิบาล
- 11) การศึกษา
- 12) ธรรมชาติและการจัดสรรทรัพยากร
- 13) วัฒนธรรมประเพณีไทย
- 14) กระบวนการยุติธรรมและความเป็นธรรมในสังคม
- 15) สถานการณ์ปัจจุบันและภาพลักษณ์ของประเทศไทย

สำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ได้ประยุกต์การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ โดยมีการพัฒนาเครื่องมือวัดและระเบียบวิธีวิจัย แลกเปลี่ยนความรู้กันและกันระหว่างเครือข่ายภายในประเทศและระหว่างประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งสู่แนวทางค้นหาความเป็นจริงในสังคมที่สถานการณ์ความสุขมวลรวมของประชาชนภายในประเทศนำเสนอต่อสาธารณชนช่วยกันขับเคลื่อนต่อไป

11

กฎาน : มิติความพลเพียงในวิถีชีวิต

ศศิธร เล็กสุขศรี

“...สังคณกฎานยอมรับนับถือครู อยาตอบแทน
บุญคุณครู จะมีหนึ่งวันในรอบปี ที่พ่อแม่ผู้ปกครอง
จะหาของขวัญไว้ให้ครู เพื่อแสดงความขอบคุณที่ช่วย
สั่งสอนให้ความรู้กับลูกหลานของตน...”

ด้วยภาระงานของคุณ์คุณธรรมที่มีภารกิจเรื่องการเสริมหนุน เชื่อม
ประสานเครือข่ายคุณธรรมเพื่อเพิ่มพลังขับเคลื่อนคุณความดี จึงจำต้อง
ศึกษารวบรวมข้อมูลภูฏานกับ GNH (ความสุขมวลรวมประชาชาติ) เพื่อ
ประกอบข้อเสนอที่จะนำคณะผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้บริหารเครือข่ายภาคีด้าน
คุณธรรมไปศึกษาดูงานที่ภูฏาน

ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี จากคุณระพีพงศ์ บรรจงศิลป์
เจ้าหน้าที่การทูต กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ
อาจารย์พิสมัย จันทวิมล ดร.ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์ และคุณธีรภาพ
โลหิตกุล ฯลฯ ซึ่งทั้ง 4 ท่านได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนไป
ศึกษาดูงานเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้

ในช่วงการศึกษาข้อมูล แม้จะประทับใจในแนวคิดที่ชัดเจน เข้าใจได้
ง่าย แต่ก็ยังสงสัยว่าพระราชาบายของอดีตพระราชาธิบดี จิกมี ซิงเก วังชุก
ที่จะบรรลุความสุขมวลรวมแห่งประชาชาติ โดยให้ความสำคัญกับมาตรการ
พื้นฐาน 4 ประการ คือ

- 1) การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ที่เน้นความเท่าเทียมกัน
ของการแบ่งปันผลพวงจากการพัฒนาระหว่างหัวเมืองต่าง ๆ และภาคส่วน
ต่าง ๆ ของสังคม
- 2) การอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม
- 3) การอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกวัฒนธรรม
- 4) ความชอบธรรมและโปร่งใสในการบริหารบ้านเมืองที่ประชาชนมี
ส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

มีความเป็นจริงในทางปฏิบัติเพียงใด ?

ครั้งเมื่อได้มีโอกาสไปพบเห็น แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ก็ได้มีโอกาสพบปะคนภูมิกว้างหลากหลายระดับ ตั้งแต่ชาวบ้านในชุมชนชนบท ข้าราชการ ผู้แทนกระทรวงต่าง ๆ รวมทั้งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข เจ้าของร้านอาหาร ร้านค้า มีคฤหาสน์ที่อลังการ ตลอดจนครู และนักเรียน ทุกระดับให้ข้อมูลที่ชัดเจนตรงกันกับแนวคิดของพระราชอาธิบัติ โดยเขาเหล่านั้นสามารถอธิบายความหมายในเชิงที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของเขาเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน เช่น ครูใหญ่โรงเรียนประถม อธิบาย GNH ด้วยคำพูด ทำทางที่ศรัทธาและเชื่อมั่นว่าเป็นสิ่งที่ดี นำไปสู่การบริหารจัดการในโรงเรียน และให้ดูตัวชี้วัดที่นักเรียนอยากมาโรงเรียน ครูมีความพอใจที่ได้เป็นครู ได้มีโอกาสส่งสอนนักเรียน โดยจะมีการสอดแทรกแนวคิดและหลักการ GNH ไว้ในวิชาเรียนด้วย สังคมยอมรับนับถือครู อยากตอบแทนบุญคุณครู จะมีหนึ่งวันในรอบปี ที่พ่อแม่ผู้ปกครองจะหาของขวัญไว้ให้ครู เพื่อแสดงความขอบคุณที่ช่วยส่งสอนให้ความรู้กับลูกหลานของตน

เราได้เห็นท่าทีของครูใหญ่โรงเรียนประถม ที่จะไตร่ตรองก่อนจะตอบชัดเจนทุกคำถาม แสดงถึงความสดและเป็นธรรมชาติที่สะท้อนออกมา ความรู้สึกของเขา ไม่ใช่คำพูดเชิงวิชาการที่ท่องจำต่อ ๆ กันมา มีข้อสังเกตว่า ทั้งสองโรงเรียนที่ไปเยี่ยมชม ไม่มีใครพูดว่าประสบปัญหาเรื่องงบประมาณไม่เพียงพอ หรือขาดสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน

และเมื่อได้มีโอกาสพูดคุยกับเด็กระดับประถม และมีชมทั้งในโรงเรียนบริเวณวัด (ของ) ตลาดและในหมู่บ้าน พอสรุปได้ว่าเด็ก ๆ ไม่มี ความรู้สึกว่ารำคาญหรือขัดสนอะไร ดูเขามีความสุขสดใส ช่วงเช้า ๆ เย็น ๆ เราเห็นเด็กเดินกลับบ้านเป็นกลุ่ม ๆ ไม่รีบร้อน เดินไปเล่นไป หน้าตาแจ่มใส

จนเกือบ 6 โมงเย็น ยังเห็นเด็กนักเรียนเดินกลับบ้านเรื่อย ๆ แวะเล่นตึง
กิ้งไม้พุดคุยอย่างเพลิดเพลิน

ในภาพรวมที่ได้เขียนภูฏาน 5 วัน คำว่า “พอเพียง” ดูชัดเจนใน
วิถีชีวิตของคนภูฏาน คล้ายชนบทของเราในสมัย 40-50 ปีก่อน ผู้คนใน
ชนบทไม่มีเงินใช้จ่ายมาก แต่พึ่งตนเองได้ไม่ต้องยืม ไม่เป็นหนี้ ซึ่งตรงกับ
ข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่บ้าน เขาปลูกข้าวกินเอง เลี้ยงควายไว้
ไถนาปลูกข้าว ปลูกผักสวนครัวบนพื้นที่แคบ ๆ บริเวณบ้าน เราเห็นเขาชุด
หัวผักกาดขึ้นมาจากสวนครัว ที่มีทั้งมะเขือ ข้าวโพด โหระพา พริกใต้ต้นแอปเปิ้ล
นักเรียนหัวปิ่นโตข้าวไปกินตอนกลางวันได้ร่มไม้ แม้แต่ที่มียังธนูซึ่งเป็นผู้ใหญ่
บางคนอายุเกิน 50 ปี นัดแข่งขันยิงธนูตรงลานหน้า “วังดี โปดราง ของ”
เราได้เห็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชาวภูฏานที่เป็นจริง ตอนที่พวกเขานั่งกิน
ข้าวเที่ยงที่เตรียมมา แล้วเทน้ำใส่แก้วแจกเป็นน้ำดื่ม ดูเป็นบรรยากาศ
สนุกสนาน น่ารัก และพอเพียง

เราได้พบเห็นพระสงฆ์นิกายวัชรยานหลากหลายอายุ ตั้งแต่เด็กจนผู้ใหญ่ที่น่าสนใจคือรัฐบาลดูแลพระสงฆ์ดีมากทุกวัดจะได้รับงบประมาณจากรัฐสำหรับอาหารทุกมื้อ และมีเงินเดือนให้กับพระเณรทุกรูป ขณะเรามีโอกาสพูดคุยกับสามเณรรูปหนึ่ง ถามว่าผู้ปกครองซื้อโทรศัพท์มือถือให้หรืออย่างไร เณรตอบว่าไม่ใช่ ท่านเก็บเงินเดือนที่ได้เดือนละ 900 บาท เป็นเวลาเกือบปีกว่าจะซื้อได้ นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งของความเจริญที่กำลังไหลสู่คนภูฏาน

เราเคยได้ข้อมูลจาก นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ ที่ไปเยือนภูฏาน ปี 2542 ว่าไม่พบขาทานเลย แต่คณะเราได้พบที่ทางเข้าตลาดแห่งหนึ่ง คงต้องยอมรับว่าความเจริญส่วนใหญ่ส่งผ่านมาจากอินเดีย ในลักษณะเครื่องอำนวยความสะดวก ทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นตามกระแสโลกาภิวัตน์ นอกเหนือจากระบบการสื่อสารไร้พรมแดนที่หลังไหลสู่ชาวภูฏาน แม้จะมีบทเรียนที่ผู้นำของประเทศพยายามเรียนรู้และป้องกัน คงเป็นไปได้ที่ภูฏานจะไม่เปลี่ยนแปลง แม้ปัจจุบัน นโยบายรัฐจะดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิม ทั้งรูปแบบอาคารบ้านเรือน การแต่งกายชุดประจำชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และพยายามสกัดกั้นความเจริญด้านวัตถุที่ทำลายสิ่งแวดล้อม คำนี้ถึงความสุขของประชาชน มากกว่ารายได้โดยรวมของประเทศก็ตาม

ท้ายที่สุด ตั้งเป้าหมายส่วนตัวว่าจะหาโอกาสไปภูฏานอีก เพื่อซึมซับวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย เพื่อถ่วงดุลให้ตัวเอง และหวังจะได้พบเห็นธรรมชาติที่งดงาม เต็มไปด้วยภูเขาและลำธารชวนมองจนไม่ยากหลับตา ในระหว่างเดินทางจากเมืองหนึ่งไปเมืองหนึ่งอีก แยกเช่นที่เคยมีความประทับใจ ทุกครั้งที่เดินทางไปสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วเห็นสภาพแวดล้อมร่มรื่น คงไว้ซึ่งบรรยากาศเรียบง่ายสงบ...

น้อมนำใจเราให้ร่มเย็นเสมอมา

12

”ภูฏาน” บนทางโค้งสู่ปลายฟ้า

ธีรภาพ โลหิตกุล

“...ภูฏานไม่ใช่บ้านป่าเมืองเถื่อน แม้พวกเขาจะรักษาวัฒนธรรมประเพณีไว้ได้ดี แต่ก็เรียนภาษาอังกฤษมาอย่างดี และเรียนรู้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ตะวันตกจากสื่อต่าง ๆ จะให้ทุกคนแต่งชุดโกะไว์คยอวดนักท่องเที่ยวทั้งวันทั้งคืน มันก็เกินไป... ไม่มีใคร “แซ่แข็ง” สังคมโตได้ตามใจชอบ เหยี่ยวมีสองด้าน และการเปลี่ยนแปลงมันเป็นัจธรรมอยู่แล้ว อยู่ที่ จะเปลี่ยนอย่างไรมากกว่า...”

หมายเหตุ วันที่ 16 ธันวาคม 2549 สมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย วังชุก ทรงประกาศสละราชบัลลังก์ ก่อนกำหนดที่ทรงเคยประกาศไว้ถึง 2 ปี ส่งผลให้องค์มกุฎราชกุมาร จิกมี เคซาร์ นัมเกล วังชุก ขึ้นครองราชย์ เป็นพระราชาธิบดีภูฏาน รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์วังชุก บทความนี้เขียนขึ้น ก่อนวันที่ 16 ธันวาคม 2549 แม้ปัจจุบัน เหตุการณ์จะเปลี่ยนแปลงไป แต่เนื้อหาในบทความก็สะท้อนให้เห็นความรู้สึกนึกคิดของชาวภูฏาน ต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

1.

สำหรับประเทศที่มีประชากรเพียง 700,000 คน ภูมิประเทศถูกขนาบข้างด้วยอภิมหาอำนาจทั้งสองของเอเชีย คืออินเดีย (ประชากรกว่า 1,000 ล้าน) และจีน (กว่า 1,200 ล้าน) การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่จะเกิดขึ้นในประเทศขนาดเล็กที่เคร่งศาสนาและมีภูมิทัศน์งดงามอย่าง “ภูฏาน” เป็นสิ่งที่น่าจับตามองยิ่งนัก

พุทธศักราช 2551 สมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย วังชุก ทรงประกาศที่จะสละราชบัลลังก์ให้องค์มกุฎราชกุมาร จิกมี เคซาร์ นัมเกล วังชุก พร้อมๆ กับเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สู่วาระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญเยี่ยงนานอารยประเทศ สิ่งที่น่าแปลกใจ คือทันทีที่ข่าวสำคัญนี้แพร่ไปในหมู่ชาวภูฏาน พร้อมกับร่างรัฐธรรมนูญที่พระราชธาธิบดีโปรดให้แจกจ่ายให้ประชาชนทั่วทุกตำบลหมู่บ้านได้รับรู้ แทนที่จะเป็นความยินดีปรีดา กลับกลายเป็นความวิตกกังวลอยู่ลึก ๆ ของประชาชน

ผมถามชาวภูฏานในงานเทศกาลรำหน้ากากเมืองพาร์ เมื่อเดือนเมษายน 2549 ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น?

“เซริง ดอร์จี” เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าแห่งพาร์ตอบผมว่า ชาวภูฏานผูกพันกับสถาบันกษัตริย์เช่นเดียวกับคนไทย จึงไม่แน่ใจว่าเมื่อเปลี่ยนแปลงแล้ว ผู้นำในระบบประชาธิปไตยจะเที่ยงธรรมเหมือนกษัตริย์หรือไม่? จะมีปัญหาฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือขัดแย้งแก่งแย่งกันเหมือนอย่างที่ชาวภูฏานรับรู้จากเพื่อนบ้านอย่างเนปาล อินเดีย หรือแม้กระทั่งไทยหรือเปล่า?

หรือว่าชาวภูฏานยังไม่มั่นใจในองค์มกุฎราชกุมาร?

ผมลองตั้งคำถาม พิทักษ์ป่าหนุ่มยืนยันว่าชาวภูฏานส่วนใหญ่ยอมรับองค์มกุฎฯ ด้วยทรงใกล้ชิดประชาชนเฉกเช่นพระราชบิดา แต่ก็ยังปรารถนาให้พระราชอาอยู่เคียงข้างประชาชนจึงทูลขอให้พระองค์ชะลอการเปลี่ยนแปลง ทว่า ทรงมีคำอธิบายที่ชัดเจนว่า เปลี่ยนเสียแต่วันนี้ ดีกว่าจำต้องเปลี่ยนในวันหน้า และการเปลี่ยนแบบนี้พระองค์ยังทรงให้คำชี้แนะแก่พระราชองค์ใหม่ และคณะรัฐบาลในระบบใหม่ได้ด้วย

อันเป็นหลักประกันว่าแนวพระราชดำริและพระราชโบายของพระองค์ซึ่งชาวภูฏานส่วนใหญ่ยอมรับ จะยังคงได้รับการสืบสานอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชโบายเรื่องดัชนีชี้วัดความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ที่พระองค์ทรงเลือกที่จะใช้ GNH (Gross National Happiness) หรือความสุขมวลรวมของประชาชน มากกว่าจะวัดด้วย GNP (Gross National Products) หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ อย่างที่ประเทศต่าง ๆ ยึดถือ

ปรัชญา “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” อันถือล้นของพระราชอาธิบตีภูฏาน มิได้กล่าวถึงแต่เพียงเสาหลักทั้งสี่ คือ 1) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน เท่าเทียม และพึ่งตนเอง 2) มุ่งเน้นอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) อนุรักษ์และเสริมสร้างวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่น่าภาคภูมิใจ และ

4) ส่งเสริมหลักธรรมาภิบาล แต่พระราชโอรสของ GNH ยังลงลึกไปถึงขั้นที่ว่า

“...คุณสมบัติต่างๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความเมตตา ความรัก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การให้อภัย ความมีน้ำใจ เกียรติยศ การเสียสละ และความเจียมตน กำลังถูกกัดเซาะโดยสันทิที่เกิดจากความโลภและตัณหา คุณสมบัติเหล่านี้ควรนำกลับมาเป็นค่านิยมในกระแสหลักอีกครั้ง...” (สุนทรพจน์ ๗พณฯ จิกมี อินเลย์ อดีตนายกรัฐมนตรีภูฏาน กล่าวต่อที่ประชุมภูมิภาคเอเชีย โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ณ กรุงเทพฯ เมื่อ 30 เมษายน 2548)

นี้อาจเป็นคำตอบว่า เหตุใด มกุฎราชกุมารภูฏาน - เจ้าชายจิกมี เคซาร์ นัมเกล วังชุก พระชนมายุ 26 ชันษา จึงทรงมีพระจริยาวัตรงดงาม อ่อนน้อมถ่อมตน เป็นที่นาประทับใจของพสกนิกรไทย โดยเฉพาะสาว ๆ ทั้ง ๆ ที่คนไทยจำนวนไม่น้อย นี้ก็ไม่ออกว่าภูฏานอยู่ตรงไหนในแผนที่โลก กระทั่งบางคนยังงง ๆ ว่ามีประเทศนี้อยู่ในโลกด้วยหรือ ?

มกุฎราชกุมารจิกมี เคซาร์ นัมเกล วังชุก ทรงจบการศึกษาด้าน รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์จากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และฮาร์วาร์ด ทรงเป็นพระราชโอรสองค์โตของพระเจ้าจิกมี ซิงเก วังชุก กับมเหสีองค์ที่ 3 ในจำนวนมเหสีทั้งหมด 4 พระองค์ ซึ่งล้วนเป็นพี่น้องกัน กรณีนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่สังคมภายนอกมักตั้งคำถามถึงเหตุผล ซึ่งพระราชอาธิบัติภูฏานทรงมิได้ตอบโดยตรง แต่ทรงให้ตราไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับประกาศใช้ปี 2551 ว่า กษัตริย์แห่งภูฏานพึงมีพระมเหสีพระองค์เดียว อันอาจตีความได้ว่าพระองค์ไม่โปรดที่จะให้ยึดถือพระองค์เป็นแบบอย่าง

ทั้ง ๆ ที่สังคมภูฏานยอมรับการที่ผู้ชายจะมีภรรยามากกว่า 1 คน ในกรณีที่สามารถเลี้ยงดูได้ แต่พระองค์ก็โปรดที่จะให้ชาวภูฏานในอนาคตยึดถือหลักจริยธรรมสากลอันดีงาม เฉกเช่นที่พระองค์ทรงทำให้ภูฏานเป็นประเทศแรกและประเทศเดียวในโลกวันนี้ ที่กำหนดให้การสูบบุหรี่และซื้อขายบุหรี่ในที่สาธารณะเป็นสิ่งผิดกฎหมาย มาตั้งแต่ปี 2547 แล้ว

บางคนมองว่าจำนวนประชากรน้อยนิดของภูฏาน เป็นเงื่อนไขให้จัดการปกครองได้ง่าย โดยลืมไปว่ามีประเทศขนาดเล็กอีกมากในโลกนี้ ที่ผู้ปกครองมิได้ยึดธรรมาภิบาล และมีแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศที่เป็นตัวของตัวเองเช่นนี้ แบบอย่างของพระราชธาติภูฏาน ทำให้นึกถึงบทกวีที่ อ.พิสมัย จันทวิมล อติตข้าราชการกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเดินทางไปสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับชาวภูฏาน พรรณนาถึงความประทับใจในหลักธรรมาภิบาลของกษัตริย์ภูฏาน ไว้ในหนังสือ “ภูฏาน ในอ้อมกอดหิมาลัย” ที่ว่า...

“อำนาจควรจักรักษา	ใช้ว่าจะใช้ไปสิ้น
เก็บไว้ใกล้ชิดติดดิน	คนไม่ดิฉินนินทา
หากใช้อำนาจบาตรใหญ่	สุดแล้วแต่ใจปรารถนา
คงมีวันหนึ่งถึงครา	วาสนาตกต่ำลำเค็ญ
เก็บงำอำนาจนี้ไว้	ไม่ใช่ให้คนทุกข์เข็ญ
เป็นที่ชื่นชมร่วมเย็น	ใครเห็นย่อมค้อมยอมเรา”

ยกมาเอ่ยอ้างด้วยความเชื่อมั่นว่าองค์มกุฎราชกุมาร จะทรงยึดแนวทางของพระราชบิดาในการนำพาภูฏานผ่านจุดโค้งแห่งความเปลี่ยนแปลงมุ่งสู่ความเป็นเมืองแมนที่ปลายฟ้า สมคำร่ำลือว่าภูฏานนั้น คือ “The Last Shangri-la” ที่ทุกคนใฝ่ฝันหา

2.

แม้อาการ “ไข้จิกมี” (Jigme Fever) ที่เกิดจากพระจริยาวัตรอันงดงามของมกุฎราชกุมารภูฏาน จะสะท้อนให้เห็นอาการวูบไหวของสังคมไทยที่ยึดติดกับเปลือกหรือรูปลักษณะภายนอก จนลืมหาค้นหาแก่นสารสาระที่เป็นเนื้อแท้ของสิ่งนั้นหรือคน ๆ นั้น กระทั่งมีการถกถกสนทนาระหว่างพระนายาลักษณ์ที่เจ้าชายทรงฉายกับสาวคนหนึ่งมาตีพิมพ์ เพราะรู้ว่า “ต้องจริง” คนไทย ที่เมื่อรักหลงอย่างวูบไหวแล้วก็มักตามมาด้วยความรู้สึกเป็นเจ้าของ เข้าใจของ ไปจนกระทั่ง “หึงหวง” เหมือนอาการไข้ที่เกิดขึ้นกับดารานักร้อง “ซูปเปอร์สตาร์” มา นับไม่ถ้วนราย

แต่กระนั้น ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าอีกด้านหนึ่ง “ไข้จิกมี” ได้จุดประกายให้สังคมไทยบางส่วนหันมาสนใจความเป็นไปของประเทศเล็ก ๆ ที่ดูลึกลับบนเทือกเขาหิมาลัยอย่างภูฏาน มากขึ้น โดยเฉพาะพระราชโอรสชายเด็ดยุคหนึ่งเดียวในโลกของพระราชาธิบดี จิกมี ซิงเย วังชุก พระราชบิดาของเจ้าชายที่ประกาศใช้ “ความสุขมวลรวมของประชาชาติ” (GNH-Gross National Happiness) เป็นดัชนีชี้วัดความก้าวหน้าของประเทศ ชนิดผ่าหมากจากแนวทางของตะวันตก ที่มุ่งใช้ดัชนี “ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ” (GNP : Gross National Products) เป็นหลัก

ที่น่าสนใจ คือในท่ามกลางบุคลิกภาพที่สงบนิ่ง อ่อนน้อม และเป็นมิตรของชาวภูฏาน ซึ่งเราพบเห็นได้ไม่ยากเวลาเดินตามท้องถนนในเมือง แต่หากเราหลงทาง แล้วไปตามทางกับชาวภูฏานในวัย 40 ลงมา คนหนุ่มสาวหรือนักเรียนที่สวมชุดประจำชาติเป็นเครื่องแบบไปโรงเรียนและไปทำงาน จะอธิบายทางเป็นภาษาอังกฤษให้เราเข้าใจอย่างคล่องแคล่ว เพราะ